

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İLK DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE MEŞHUR TEFSİR
KAYNAKLARINDA TERTÎL KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülsüm ÜNAL

İstanbul

Temmuz-2020

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

İLK DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE MEŞHUR TEFSİR
KAYNAKLARINDA TERTİL KAVRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülsüm ÜNAL

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇOLLAK

İstanbul

Temmuz-2020

TEZ ONAY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fatih ÇOLLAK (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Osman YILMAZ (İmza)

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Ali GÜNEŞ

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “**İlk Dönemden Günümüze Meşhur Tefsir Kaynaklarında Tertîl Kavramı**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Gülsüm ÜNAL

ÖNSÖZ

Allah'ın (c.c) selâmı, rahmeti ve bereketi, âlemlerin efendisi Hz.Muhammed Mustafa (sav)'in, onun âl ve ashâbının ve dahî bütün müslümanların üzerine olsun.

Rahman olan Allah Kur'ân'ı öğretmiş, Cibrîl-i Emîn onu Hz. Peygamber'e ta'lim etmiştir. Muallim olarak gönderildiğini bildiren Hz. Peygamber (sav), başta Kur'ân'ın kıraâtı olmak üzere onun mâna ve hükümlerini hem nazarî hem amelî olarak ashabına öğretmiş, bu konuda rehberlik etmiştir.

İlahi kelâm “Kur'ân” ismiyle *okunan*, açıklanması istenen bir *beyân* ve nihâi hedefi, hayatı inşa etmek olan *ahlâk manzumesi* bir kitaptır. Lisân okuyarak, akıl anlayarak, kalp hissederek Kur'ân'dan nasiplenir. Kur'ân okumak ile Kur'ân'ı okumak aynı şey değildir. Birincisi Allah ile konuşmaktır; mücerret olarak mektubu okumaktır, zikirdir, dilin edebidir, kalplerin tatminine vesiledir. Okuyan sevap alır. İkincisi konuştuğu Allah'ı anlamaktır; okudukça O'nu hatırlamaktır, O'nu hiç unutmamaktır, aklın kendine düşen hisseyi almasıdır, sevgiliden gelen istekleri sevgiliye olan muhabbetinden dolayı hakkıyla yerine getirmektir, hülâsa Kur'ân olabilmek ve Kur'ân'lı yaşayabilmektir.

Okunan kitap olan Kur'ân-ı Kerîm sıradan değil, Kur'ân gibi okunacaktır. Allah (cc) elçisine onun kendisine okunacağını ve okutulacağını va'd etmiş, bunun yolunun tertîl olduğunu beyan buyurmuştur. Hz. Peygamber'in mübarek ağzından duydukları gibi harf ve kelimelerini kıraât etme hususunda en üst seviyede gayret gösteren sahâbiler hem sadırlarında (ezberleyerek, okuyarak ve okutarak) hem satırlarında (yazmak suretiyle) ilâhi kelâmı muhafaza altına almışlar, öğrenmişler, öğretmişler, nesilden nesile intikalinde en önemli halkayı teşkil etmişlerdir.

Elfâzı fasihleri, mânası ârifleri hayretler içinde bırakmış, ilimlere mevzû, gönüllere şifa olmuş Kur'ân-ı Kerîm'e taalluk eden ve onun kıraâtıyla doğrudan bağlantılı olan ‘tertîl’ konusunda bazı çalışmaların yapıldığını biliyoruz. Araştırmamızda bunlardan faydalandığımız olmuştur. Bununla birlikte bahse konu araştırmalarda ağırlıklı olarak kavramsal çalışma yapıldığı, konunun geniş çerçevede incelenmediği kanaati hâsıl olmuştur. Bu noktadan hareketle tertîl olgusunu hem kavramsal hem de rivâyetler açısından incelemekte fayda mülâhaza ettik.

Bu çalışmada konunun seçimi, araştırmanın tkibi, metnin okunup gerekli tashih ve uyarıların yapılması hususunda destek ve irşatlarını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fatih Çollak beyefendiye, büyük bir sabırla beni destekleyip her zaman yanımda olan sevgili eşim ve çocuklarıma teşekkürü bir borç biliyor, gayretlerimin devamını Cenâb-ı Hak'tan niyaz ile bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını temenni ediyorum.

ÖZET
İLK DÖNEMDEN GÜNÜMÜZE
MEŞHUR TEFSİR KAYNAKLARINDA TERTİL KAVRAMI

Gülsüm Ünal
Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri
Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Fatih ÇOLLAK
Temmuz-2020, 69 sayfa

Kur’ân-ı Kerim’in okunma şeklini Allah-u Teâla bizzat kendisi ifade buyurmuştur. İlâhî kelâmın kendine has bir kıraât çizgisinin olduğu ve onun bu minval üzere okunması gerektiği yönündeki açıklamalar bu çizginin ‘tertil’ olduğunu sarâhaten ifade etmektedir. Tabiatıyla tertîl, Kur’ân’ın okunuş keyfiyetiyle ilgili önemli bir kavramdır.

Tezimizin konusunu teşkil etmekte olan bu kavramın açıklamasına yönelik getirilen yorumlardan bazıları: Teressül; bir metni gereği üzere, acele etmeden ağır ağır okumak, tessebbüt; sağlamlaştırmak, pekiştirmek, tebyîn; açıklamak, beyân etmek, tefsîr etmek; açıklamak, ortaya çıkarmak vb. şeklindedir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmuştur, ilk bölümünde, kavramın Arap dilindeki gelişim süreci, kullanımları ve Kur’ân’la birlikte kazanmış olduğu anlamlar, bunun yanısıra kavramla anlam ilişkisi bulunan diğer terimler ve aralarındaki farklılıklar üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Devamında ise ilk dönemin en eski tefsîr kaynaklarından başlayarak, sırasıyla günümüze kadar gelen, içerisinde; dirâyet, rivâyet ve işârî olmak üzere farklı metodlarla yazılan tefsir eserlerinin yer aldığı, tertîl kavramının derinlemesine araştırıldığı ikinci bölüm bulunmaktadır. Ayrıca konumuza ışık tutması mahiyetinde hadis kaynaklarından da yararlanarak tertîl ile ilgili hadis rivâyetlerine yer verilmiştir. Tezimizin sonuç bölümünde ise ortaya koyulan anlamlar bir araya getirilip, kavramı en doğru şekilde anlamaya yönelik olarak, bütüncül bir yaklaşımla neticeye varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: “Kur’ân”, “Kıraât”, “Tertîl”, “Tefsir”, “Tebyîn”

ABSTRACT
TARTEEL CONCEPT IN WELL KNOWN TAFSEER
RESOURCES FROM THE FIRST PERIOD TO PRESENT

Gülsüm ÜNAL
Master, Basic Islamic Sciences
Thesis Supervisor: Asst. Prof. Fatih Çollak
July-2020, 69 pages

Allah almighty himself expresses the way of reading in holy Quran. The divine utterance has a specific qira'at (reading) line, the explanations about the necessity of reading Quran in this way, express clearly that this line is "tarteel"(chanting).

Tarteel (chanting) with it's nature is an important concept about reading state of Quran. Some of the comments made for the explanation of this concept which constitutes the subject of our thesis are as follows: Teressül (reading slowly); to read a text slowly without haste as required, tesebbüt (consolidation); to cunsolidate, strengthen, tebyin (declaration); to explain, declare tafseer (interpretation); to explain, real etc.

Our study consists of two parts. In the first part the development process of the concept in Arabic language, it's uses and the meanings it gained with the Quran as well as other terms that have a meaning relationship with the concept such as qira'at (reading), tilawat (reciting), ümniyye and dirase and the differences between them were tried to be emphasized subsequently, starting from the oldest tafseer resources of the first period to present, respectively there is a second section including the tafseer works written by different methods namely resistance, narration and poetry in which the tarteel concept is researched in depth. In addition by using te hadith sources to shed light on our subject, hadith narrations about the tarteel (chanting) were included. In the conclusion part of our thesis the revealed meanings are put together. It is concluded whit a holistic approach in order to understand the concept in the most accurate way.

Keywords: "Qur'an", "Qira'at" (reading), "Tarteel" (chanting), "Tafseer" (interpretation) "Tebyin" (declaration).

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1
GENEL BİLGİLER.....	1
1. Araştırmanın Konusu	1
1.1. Konu, Amaç ve Önem	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi	2
1.3. Araştırmanın Kaynakları	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. TERTİL KAVRAMININ TAHLİLİ	4
1.1. Tertîl Kavramının Lügat Anlamı.....	4
1.1.1. Tertîl Kavramının İstılâhî Anlamı	5
1.2. Tertîl Kavramıyla Anlam Yakınlığı Olan Diğer Kavramlar	7
1.2.1. Kırâât Kavramı	7
1.2.1.1. Kırâât Kavramının Kur’ân’da Kullanılması.....	9
1.2.1.2. Kur’ân’da Kırâât Kavramının “Toplamak” Anlamında Kullanılması	10
1.2.1.3. Kur’ân’da Kırâât Kavramının “Okumak” Anlamında Kullanılması ..	11
1.2.1.4. Kur’ân’da Kırâât Kavramının “Kur’ân” Anlamında Kullanılması	12
1.2.2. Tilâvet Kavramı.....	15
1.2.2.1. Te-lâ/(تَلَا) Maddesi	16
1.2.2.2. Yet-lû/(يَتْلُوا) Maddesi	16
1.2.2.3. Yet-lû-ne/ (يَتْلُونُ) Maddesi	17
1.2.2.4. Yet-lû-ne-hû/(يَتْلُونَهُ) Maddesi	17
1.2.2.5. Yet-lû-hu / (يَتْلُوهُ) Maddesi	19
1.2.2.6. Tet-lû / (تَتْلُوا) Maddesi.....	19

1.2.2.7. Tet-lû-ne / (تَتْلُونُ) Maddesi	19
1.2.2.8. Yut-lâ / (يُتْلِي) Maddesi.....	20
1.2.2.9. Tüt-lâ / (تُتْلِي) Maddesi	20
1.2.2.10. Te-lev-tü-hû / (تَلَوْتُهُ) Maddesi	20
1.2.2.11. Et-lu / (أَتْلُ) Maddesi	21
1.2.2.12. Et-lu-ve / (أَتْلُوا) Maddesi	21
1.2.2.13. Net-lû / (نَتْلُوا) Maddesi	21
1.2.2.14. Tu-li-yet / (تُلِيَتْ) Maddesi	22
1.2.2.15. Fet-tâ-li-yâ-ti / (فَالَتَا لِيَاتِ) Maddesi	22
1.2.2.16. Fet-lû-hâ / (فَاتَلُوها)-Üt-lü / (أَتْلُ) Maddeleri.....	22
.1.2.3 Dirâse Kavramı.....	24
1.2.4. Ümniyye Kavramı	25
1.3. Kiraâti Tavsîf Eden Diğer Kavramlar	28
1.3.1. Tahsîn (تحسين)	28
1.3.2. Tezyîn (تزيين)	29
1.3.3. Tahbîr (تحبير).....	29
1.3.4. Lahn (لحن)	30
1.3.5. Tecvîd (تَجْوِيد)	32
1.4. Tertîl İle Anlam Yakınlığı Olan Kavramlar Arasındaki Farklar	33
1.4.1. Tertîl ve Kiraât	33
1.4.2. Tertîl ile Tilâvet.....	35
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
2. TEFSİR VE HADİS KAYNAKLARINDA TERTİL KAVRAMI.....	37
2.1. Tefsir Kaynaklarında Tertîl Kavramı	37
2.1.1. Mukâtil b. Süleymân'ın (ö.150/767) “ <i>Tefsîru Mukatil b. Süleyman</i> ” İsimli Eseri	37
2.1.2. Yahyâ b. Sellâm'ın (ö. 200/815) “ <i>Tefsîru Yahya b. Sellâm</i> ” İsimli Eseri	37
2.1.3. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San‘ânî el-Himyerî'nin (ö. 211/826-27) “ <i>Tefsîru Abdurrezzâk</i> ” İsimli Eseri.....	38

- 2.1.4. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî'nin (ö.310/923) "*Câmiu'l- Beyân fî Te'vîli'l-Kurân*" İsimli Eseri 38
- 2.1.5. Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Maturîdî es-Semerkindî'nin (ö.333/944) "*Te'vîlâtü'l-Kurân*" İsimli Eseri 39
- 2.1.6. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Maverdî'nin (ö.450/1058) "*en-Nüket ve'l-Uyûn*" İsimli Eseri 39
- 2.1.7. Ebü'l-Kâsım Zeynü'l-İslâm Abdü'l-Kerîm b. Hevâzin b. Abdi'l-Melik el-Kuşeyrî'nin (465/1072) "*Letâifu'l-İşârât*" İsimli Eseri..... 40
- 2.1.8. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî'nin (ö.516/1122) "*Meâlimü't-Te'vîl*" İsimli Eseri 40
- 2.1.9. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1144) "*el-Keşşâf'an Hakâ'iki Ğavâmizi't-Tenzîl ve 'uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*" İsimli Eseri 41
- 2.1.10. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201)'nin "*Zâdül Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*" İsimli Eseri 42
- 2.1.11. Ebû Abdillah Ebü'l-Fazl Farüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî'nin (ö.606/1210) "*et-Tefsîru'l-Kebîr*" (*Mefâtihu'l-Gayb*) İsimli Eseri 42
- 2.1.12. Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtûbî'nin (ö. 671/1273) "*el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*" İsimli Eseri 43
- 2.1.13. Kadı Nasrûddîn Ebû Saîd Abdullah b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî'nin (685/1286) "*Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*" İsimli Eseri 43
- 2.1.14. Ebü'l-Berekât Hâfizüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'nin (ö.710/1310) "*Medârikü't Tenzî'l-ve Hakikatü't-Te'vîl*" İsimli Eseri... 44
- 2.1.15. Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Hâzin el-Bağdâdî'nin (ö. 741/1341) "*Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*" İsimli Eseri 44

- 2.1.16. Ebü'l-Fidâ' İmâmüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî'nin (ö.774/1373) "*Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*" İsimli Eseri..... 45
- 2.1.17. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfî'nin (ö.794/1392) "*el-Bürhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*" İsimli Eseri..... 46
- 2.1.18. Alâeddîn Ali b. Yahyâ es-Semerkandî'nin (ö. 860/1456) "*Bahru'l- Ulûm*" İsimli Eseri 46
- 2.1.19. Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî'nin (ö.875/1471) "*el-Cevâhiru'l-Hısân*" İsimli Eseri 46
- 2.1.20. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî'nin (ö. 911/1505) "*ed-Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*" İsimli Eseri 47
- 2.1.21. Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) "*İrşâd'ül-Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitabi'l-Kerîm*" İsimli Eseri 47
- 2.1.22. İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) "*Rûhu'l-Beyân fî Tefsir'il-Kur'ân*" İsimli Eseri 48
- 2.1.23. Şehâbeddin Mahmud el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1853) "*Rûhu'l-Meâni*" İsimli Eseri 48
- 2.1.24. Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî'nin (1866-1914) "*Mehâsinü't-Te'vil*" İsimli Eseri 49
- 2.1.25. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1878-1942) "*Hak Dini Kur'ân Dili*" İsimli Eseri..... 49
- 2.1.26. Seyyid b. Kutba b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzili'nin (1906-1966) "*fî Zilâl'il-Kur'ân*" İsimli Eseri..... 50
- 2.1.27. İbn. Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî'nin (1879-1973) "*et- Tahrîr ve't-Tenvîr*" İsimli Eseri 50
- 2.1.28. Vehbe ez-Zuhaylî'nin (1932-2015) "*Tefsîru'l-Münir*" İsimli Eseri 51
- 2.1.29. Muhammed Ali es-Sabunî'nin (1930/ -) "*Safvetü't-Tefâsir*" İsimli Eseri 51

2.1.30. Nurettin İtir (1937/ -) “ <i>Keyfe Teteveccehü İle'l-Ulûmi ve'l-Kur'âni 'l-Kerîm Masdarühâ</i> ” İsimli Eseri	52
2.1.31. Türkçe Meal ve Tefsir (2004) “ <i>Kur'ân Yolu</i> ” İsimli Eser	52
2.2. Hadislerde Tertîl Kavramı	52
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	59
ÖZGEÇMİŞ	66

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
c.c.	: Celle celalühü
trc.	: Tercüme eden
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
İA	: İslâm Ansiklopedisi
m.	: Mîlâdî
md.	: Madde
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
r.a.	: Radiyallâhu anh
S.	: Sayı
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
tsz.	: Tarihsiz
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri
yay.	: Yayınevi

GİRİŞ

GENEL BİLGİLER

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

1.1. Konu, Amaç ve Önem

İlahi kaynaktan Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla beşer planına intikal eden ve “OKU” emriyle başlayan fermân-ı sübhânînin en büyük muallimi Resûl-i Ekrem (sav)'in kalb-i pâkine ilkâ edilen ilâhi kelâm, evvelemerde ilk muhatap ve onun rehberliğinde sahâbîler tarafından oluşturulan ders halkalarında şifâhî çerçevede okunmuş ve okutulmuştur. İlk hocalarından duydukları ve öğrendikleri gibi Kur’ân’ı okuma ve okutma hizmetine yönelen sahâbîler içinde bu alanda mümtaz şahsiyetler, Kur’ân hâfızları ve ashâbın kurrâsı diye nitelenen hocalar yetişmiş, ders halkaları genişlemiş, İslâm ümmetinin yaşadığı bölgelerde Kur’ân tadrîsi intişar etmeye başlamıştır.

İlâhî kelâmın kendine has bir kıraât çizgisinin olduğu¹ ve onun bu minvâl üzere okunması gerektiği² yönündeki açıklamalar bu çizginin “tertîl” olduğunu sarâhaten ifade etmektedir. Tabiatıyla tertîl Kur’ân’ın okunuş keyfiyetiyle ilgili önemli bir kavramdır. Kur’ân-ı Kerîm bu keyfiyet üzere okunarak ve okutularak nakledilmiş, bu alana yönelik tadrîs müesseseleri kurulmuş, hocalar yetişmiş, Kur’ân eğitimiyle ilgili usuller geliştirilmiş ve eserler kaleme alınmıştır.

Tertîl üzere kıraât ile hedeflenen evvelemerde Kur’ân nazm-ı celîlinin lafzî yapısının ve buna bağlı olarak da mâna ve doğâl olarak ahkâmının korunmasıdır. Tertîl’in geniş anlam yelpazesi çerçevesinde ikili bir muhafazayı tazammun etmesi itibariyle önemi açık ve üzerinde durmaya değerdir.

Tertîl kavramıyla ilgili araştırma düşüncemizin altında yatan sebep, konunun arz ettiği bu önem ve ciddiyettir. Çalışmamızda tertîl olgusunu kavramsal çerçevesi yanında, başlangıçtan günümüze uzanan çizgide özellikle müfessirlerin konuyla ilgili yaklaşımları itibariyle incelemeyi amaçladık.

¹ Furkân, 25/32.

² Müzzemmil, 73/4.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Tez çalışmamızın amacına uygun nitelikte bir yöntem takip etmeye gayret gösterdik. Bu doğrultuda yöntemimiz literatür taraması ve kavram analizi şeklinde olacaktır. Tezimiz giriş bölümünde vereceğimiz genel bilgilerle başlayıp devamında iki ana bölümden ve sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölümde derinlemesine bir kavram analizine gidilmiş, ikinci bölümde literatür taramasını, tefsir kaynakları üzerinde ve devamında hadis kaynakları üzerinde ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümüyle de çalışmamızdan elde ettiğimiz neticeler doğrultusunda tezimize konu olan kavram hakkında görüşlerimizi beyan ederek nihayete erdirilmiştir.

1.3. Araştırmanın Kaynakları

Tez çalışmamızın birinci bölümünde kavram analizini, bilinen kadîm lügatlardan yararlanarak gerçekleştirmeye gayret gösterdik, bunlardan bazıları; Halil b. Ahmed'in *Kitâbu'l-Ayn*'i, İsfehânî'nin *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, İbn Manzûr'un *Lîsânü'l-Arab*'i, Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmusü'l-Muhît*'i, Zebîdî'nin *Tâcü'l-rûs*'u, gibi kaynaklardır. Tez konumuzla irtibatlı olduğunu gördüğümüz, içeriğinde ağırlıklı olarak tilâvet kavramının incelendiği, N.Vildan Güloğlu'nun "Kur'ân-ı Kerim'de Tilâvet" isimli doktora tezinden, ayrıca kıraât terimlerinin daha ziyade kavramsal anlamları yönünden ortaya koyulduğu, Yusuf Ziya Kurtuluş'un, "Kur'ân-ı Kerim'de Kıraât, Tilâvet ve Tertîl Kavramları" isimli yüksek lisans tezinden, Kur'ân'ın okunmasıyla ilgili kavramların karşılaştırmalı olarak verildiği makale olan, Yavuz Fırat'ın, "Kıraât Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması" ve yine kavramsal analiz niteliğindeki, okuma lafızlarının Kur'ân'daki kullanım şekilleri yönüyle incelendiği, Ali Akpınar'ın "Kur'ân Niçin ve Nasıl Okunmalı", konulu makalesinden ziyâdesiyle istifâde ettik. Bu çalışmalarda gördüğümüz kadarıyla tertîl konusu ağırlıklı olarak kavramsal boyutuyla ele alınmıştır. Bizim çalışmamızda ise farklı olarak tefsir kaynaklarından daha fazla istifade edilerek konunun rivayet kısmına ağırlık verilmiştir.

Tezimizin son kısmında ise Kur'ân tefsirinde ikinci kaynak olan hadis eserlerine başvurarak kavrama açıklık getirmeye çalıştık. Eserlerden bazıları şunlardır; başta Buhârî (ö. 256/870) ve Müslim'in (ö.261/875) *el-Câmi'us-Sahîh*'leri olmak üzere, Ebû Dâvud (ö. 275/889), İbn Mâce (ö.237/887), Tirmizî (ö.279/892), Nesâî (ö. 303/915),

ve Dârimî'nin (ö. 255/869) *Sünen*'leri, Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'i gibi hadis kaynaklarından yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TERTİL KAVRAMININ TAHLİLİ

1.1. Tertîl Kavramının Lügat Anlamı

Tertîl kelimesi, r-t-l /“رَتَّلَ” kökünden türeyen tef’îl bâbında bir mastardır. Kelimenin kök halinin mazisi ra-ti-le/“رَتَّلَ”; muzârisi, yer-te-lu/“يُرَتِّلُ”; mastarı da rat-len/“رَتَّلًا” şeklindedir. Tef’îl bâbında ise kelimenin mâzisi, rat-te-le/“رَتَّلَ”; muzârisi, yu-rat-ti-lu /“يُرَتِّلُ”; mastarı da ter-tî-len/“تَرْتِيلاً” şeklinde gelir.³

Lügâtlerde r-t-l/“رَتَّلَ” kökünün “Bir şeyin âhenk ve güzelliğini, tensîkini ve düzene konulmasını, güzelce dizilmesini ve bir sıraya konulmasını ifade etmek için kullanıldığı görülür”.⁴

Arap dilinde kullanılan (رَجُلٌ رَتَّلُ الْأَسْنَانَ) ve (نَعْرُ رَتَّلٌ) ifadeleri, "Dişleri düzgün kimse" demektir. Bu ifade "Dişleri arasında açıklık olup birbiri üzerine binmiş olmayan" anlamına da gelir.⁵ Ayrıca (الرَّتَّلُ) "Dişleri beyaz kimse"⁶ demektir. (رَتَّلْتُ الْكَلَامَ تَرْتِيلاً) cümlesi, "Yavaş konuştum ve bağlantılarını güzel kurdum", (كَلَامٌ رَتَّلٌ وَرَتَّلٌ) cümlesi ise “Düzgün bir şekilde yapılan güzel konuşma” anlamında kullanılmıştır.⁷

³ N. Vildan Güloğlu, “Kur’ân-ı Kerim’de Tilâvet” (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 68.

⁴ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-‘Ayn müretteben alâhurûfi'l-mu‘cem*, VIII, thk. Abdülhamîd Hendâvî, (Beyrût: Dâr’ül-Kütübîl-‘ilmiyye, 1424/2002), 113.; İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. El-Mufaddal er-Râgıb, *el-Müfredât fî garîbi'l- Kur’ân*, I, thk. Safvân Adnân Davûdî, (Beyrût: ed-Dâru’ş-Şâmiyye, ts.), 530.; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr b. Alî b. Ahmed el- Ensârî er-Rüveydî., *Lisânü'l-Arab*, XI, 1. bs. (Beyrût: Dâru sadr. ts.), 265.

⁵ Halil b. Ahmed, *Kitâbul-Ayn*, VIII, 113; İbn Mazûr, *Lisân*, XI, 265; İsfehânî, *Müfredât*, I, 530.

⁶ İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265.; Zebîdî, Muhammed Murteza el-Huseynî, *Tâcü'l-‘arûs min cevâhiri'l-Kâmus*, I, (Beyrût: Dâru Mektebeti'l-hayât, h.1306/1889), 7085.; Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya‘kub, *el-Kâmûsü'l-muhît*, I, (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993), 1297.

⁷ Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, VIII, 113.; İbn Manzûr, *Lisân*, XI, 265.

et-ter-tîl/ (التَّرْتِيلُ)’e gelince ise bunun karşılığı: “Konuşmayı ağızdan, suhûletle ve düzgün bir şekilde çıkartmak”tır.⁸

1.1.1. Tertîl Kavramının İstîlâhî Anlamı

İstîlâhî olarak tertîlin anlamı: “Kur’ân-ı Kerîmi yavaş yavaş mânâ ve hikmetlerini düşünerek huzur duyacak şekilde (anlama göre ses tonunu ayarlayarak), vakf ve tecvîd kurallarını gözeterek okumaktır.”⁹ Kıraât ilminde tertîl: “Kur’ân-ı Kerîm’i yavaş yavaş (teressül/ teennî/ temehhül), (meşrû okuma kaidelerini çiğnemeksizin) yanlış yapmadan, harf ve hareketleri tane tane, açığa çıkararak (tebyîn ile) okumak demektir”.¹⁰

Allah-u Teâelâ şöyle buyurur: “Biz onu, tertîl üzere (ağır ağır; tane tane) okuduk.”¹¹ Bununla birlikte, diğer âyet-i kerîmede geçen, “Kur’ân’ı tertîl üzere (ağır ağır, tane tane) oku”¹² emrine binâen Kur’ân, tertilsiz okunamaz. Zîrâ tertîl, yüce Allah’tan indirilmiş olan Kitâb’ın okunma tarzıdır.¹³ Hz. Ali’ye (r.a.) Müzzemmil Sûresi 4. âyet hakkında sorulduğunda tertîli şöyle açıklamıştır: “Tertîl, harfleri tecvîdle/sıfat ve mahreçlerine göre gereği gibi okumak ve vakfedilecek yerleri bilmektir”.¹⁴ Cüreysî’nin tanımında; “Kur’ân’ın tertîlinden amaç her harfinin, edâsının, tertibinin ve mânâsının hakkını vererek okunmasıdır. Burada geçen تَرْتِيلًا emrinden sonra

⁸ İsfehânî, *Müfredât*, I, 530.

⁹Sindî, Abdülkayyûm b. Abdülğafûr, *et-Teshîl fî Kavâidi’t-Tertîl*, 3. bs., (Mekke: Mektebetü’l-Esedî, 1427/2006), 21.; bkz. Ali Öge, “Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 25, (2015): 27-61.

¹⁰ Ebü’s-Seâdât Mecdüddîn el-Mübarek b. Esüriddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fî Ğarîbi’l-Hadîs ve’l-eser*, I, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî (Beyrût: Mektebetü’l-İlmiyye, 1979), 633.

¹¹ Furkân, 25/32.

¹² Müzzemmil, 73/4.

¹³ Sindî, *age.*, 21.

¹⁴ İbnü’l-Cezerî, Ebü’l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf, *en-Neşr fî’l-Kıraâti’l-Aşr*, I, (Lübnan: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1431/2010), 161.

mastarıyla vurgu yapılması da bu tertîlin en güzel şekilde olmasının gereğini gösterir”.¹⁵

İbnü'l-Cezerî (ö.833/1429), “Tertîl, durup düşünerek acele etmeksizin kelimeleri birbiri ardınca söylemek anlamına gelen “ تَرْتِیل ” fiilinin mastarıdır” demektedir.¹⁶ Zebîdî (ö.1205/179) ise tertîlin istilahî manasını Münâvî'den (ö.1031/1621) naklederek şu şekilde ifade eder: “Tertîl, harflerin mahreçlerine riâyet edip vakıf yapılacak yerlerde durmaktır; (gerekli yerlerde) sesi alçaltmak ve kıraât esnasında mahzun olmaktır.”¹⁷

Bu tarifler, öncelikle Kur'ân kıraâtinin sûreti diyebileceğimiz ses ve söz bölümüne yönelik olup, okumanın niteliğini öne çıkarmakta ve kıraâtın tezyinatıyla ilgili olan tecvîd ilminin kurallarını eksiksiz yerine getirmeyi ifade etmektedir.¹⁸ Kur'ân-ı Kerîm herhangi bir kitap değildir. O, İlâhî bir kelâmdır. Normal bir kitabın okunup anlaşılması için bile bazı kurallar vardır. Allah kelamı Kur'ân'ı okuma kuralları elbette farklı olacaktır.¹⁹

“Gerçek anlamda Kur'ân okumak için dil, akıl ve kalp birlikte hareket etmelidir. Dil, harflerin hakkını vererek ağır ağır okunmalı, akıl mânâları düşünmeli, kalp ise bu mânâlardan etkilenecek ürpemelidir.”²⁰

Kur'ân'daki tertîl husûsunda Zerkeşî (ö.794/1392) şunları kaydetmektedir: “Kur'ân okuyan her müslümana, onu tertîl üzere okumak bir borçtur. Onun tertîli ise kelimelerine hakkını vermek, harflerini açık seçik çıkarmak, nefesi yetişmediğinde

¹⁵ Cüreysî, tertîl emrinin mastar ile te'kid edilmesini yukarıdaki açıklamaya ilaveten “ Onun mükâfâtını kazanmaya teşvik ve yönlendirme” oluşunu ifâde etmiştir. bkz. Cüreysî, Muhammed Mekkî, *Nihâyetü'l-Kavl'l-Müfîd fi İlmi Tecvîdü'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Abdullah Mahmûd Ömer, (Beyrut : Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1433/2012), 11.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 165.

¹⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, VII, 334–335.

¹⁸ Yavuz Fırat, “Kıraât Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, (2002): 264.

¹⁹ Ali Akpınar, *Kur'ân Niçin ve Nasıl Okunmalı*, 4.bs., (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2013), 85.

²⁰ Ali Akpınar, a.g.e., 87.

durup sonra devam etmek ve harfleri birbirine katmamak, bunların hepsi tertîlin en alt sınırındır”.²¹

Buraya kadar beyân edilen ifadelerden anlaşılacağı üzere, Kur’ân’ın okunma şekli bizzat Cenab-ı Hak tarafından târif edilmiş ve aynı zamanda emir buyurulmuştur. Elbetteki Kur’ân’ın tertîl ile okunması mânâların daha kolay anlaşılabilmesi ve ayetler üzerinde tefekkür edilebilmesi amacına yöneliktir.

Elmalılı’nın (878/1942), îzahlarında ise konu şöyle açıklanmaktadır: “Sözün tertîl ile güzel söylenmesi ve okunması ise sâde ses güzelliği ile gelişi güzel eze büze şarkı gibi okumak, saz teli gibi sade ses üzerinde yürümek kabilinden bir mûsîkî işi değildir. Kelimelerin dizilişinin mânâ ile uyum sağlaması ve dilin fesâhat ve belâgatı hakkıyla gözetilerek ruhî ve manevî bir uygunlukla, yerine göre şiddetli, yerine göre yumuşak, yerine göre uzun, yerine göre kısa okuma, yerine göre ğunne, yerine göre izhâr, yerine göre ihfâ, yerine göre iklâb, yerine göre vasıl, yerine göre sekte veya vakıf; kısacası bütün maksat, mânâyı duymak ve mümkün olduğu kadar duyurmak olmak üzere tecvîd ile okuma işidir”²²

1.2. Tertîl Kavramıyla Anlam Yakınlığı Olan Diğer Kavramlar

Tertîl kavramıyla anlam yakınlığı olan; kıraât, tilâvet, ümniyye ve dirâse kavramlarını aşağıda ayrı başlıklar altında inceleyeceğiz.

1.2.1. Kıraât Kavramı

Kıraât kelimesi, ka-ra-e / “قَرَأَ” kökünden türemiş bir mastardır. Kelimenin mâzisi, ka-ra-e/ “قَرَأَ”; muzârisi “يَقْرَأُ” veya “يَقْرُؤُ” (yek-ra-u veya yek-ru-u) şeklindedir. Ka-ra-e fiilinin üç mastarı vardır. Bunlar: (قَرَأَ , وَقْرَأْنَا , وَقْرَأْتُمْ) “ka-ren, kur’â-nen, ve kî-râ-e-ten” dir.²³

Konumuzla ilgili olan kelimenin mastarı üzerinde duracağız. Kıraât kelimesi bir araya getirmek, toplamak ve okumak anlamındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de bu şekliyle bu

²¹ Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân*, tah. Ahmed Ali, (Kahire: Dâru’l-Hadis, 2006), 302.

²² M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII. 3. bs., (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1979), 5427.

²³ İbn Manzûr, *Lisân-Arab*, I, 128.

şekilde masdar olarak pek çok yerde kullanılmıştır.²⁴ Kırâât ifadesi, bu haliyle Kur'ân'da bulunmamakla birlikte, onun türediği (ka-ra-e) / “قَرَأَ” kökünün, Kur'ân-ı Kerîm'de farklı yapılarda olmak üzere toplamda 88 defa geçtiğini görmekteyiz. Bunlardan 70 tanesi “قُرْآن” yapısında olup, içerisinde 50'si de harfi tarifli olmak üzere (el-kur-ân) / “الْقُرْآن” şeklinde bulunmaktadır. Kelimenin 17 yerde çeşitli fiil yapılarında olduğu, bir yerde ise “قُرُوء” şeklinde geçtiği görülür.²⁵ İlerideki bölümde daha detaylı bilgi verilecektir.

İbn Fâris (ö.395/1004) ka-ra-e / “قَرَأَ” ile yine toplama anlamına gelen karâ (قَرَى) kelimesini aynı kökten kabul etmiştir. Zirâ Araplar “Suyu havuzda topladım”, (قَرَأْتُ) (الماء في المِقْرَاءِ der.²⁶ Başka bir ifade olarak (مَا قَرَأْتُ هَذِهِ النَّاقَةَ جَنِيئًا قَطُّ) cümlesi ise “Bu devenin rahminde cenin meydana gelmedi” yani “Bu deve hiç gebe kalmadı” demektir. Dolayısıyla, “Kur'ân kırâât ettim” demek: “Lafızlarını ağızımda toplamak ve birleştirmek sûretiyle telaffuz ettim,” demektir.²⁷

İbnü'l- Esîr (ö.606/1209) demiştir ki: “Kırâât ve Kur'ân kelimelerinin aslı toplamak anlamındadır. Topladığın her şeyi kırâât etmiş olursun. Kur'ân böyle isimlendirilmiştir. Çünkü o ; kıssaları emir ve nehiyleri va'd ve vaîd, âyet ve sûreleri bir araya getirmiştir”.²⁸ Dolayısıyla kırâât ve Kur'ân kelimelerinin aynı anlamda kullanıldığını söyleyebiliriz. Buna binâen kırâât yâhut Kur'ân şeklinde gelen bu iki kelimenin de anlamı , bir araya getirme yoluyla “Okumak”, demektir.

Kur'ân, toplayıcı bir kitap olarak, sûreleri, âyetleri, bunlarda anlatılan hükümleri, öğüt veren hikayeleri, darb-ı meselleri ve Allah'ın birliğine delâlet eden hususları kendisinde içermektedir. Demek ki toplayıcı olma özelliği okuma anlamına gelen Kur'ân'ın (kırââtin) bir özelliğidir. Zaten okumada

²⁴ Enâm, 6/19; Kâf, 50/1; Sâd, 38/1; Yâsîn, 36/1-2; Kâf, 50/45; Kamer, 54/17- 22- 32- 40. vd.

²⁵ Güloğlu, “Kur'ân-ı Kerim'de Tilâvet”, S. 68.

²⁶ İbn Fâris, İbn Hüseyin Ahmed, *Mekâyîsü'l-Lügâ*, V, tahk. Abdu's-Selam Muhammed Harun (Kahire: Dâru'l-Fikr, 1969), 78.

²⁷ İbn Manzur, *Lisân*, I, 128; Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Hâlid et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an te'vîl-i Âyi'l- Kur'ân*, I, thk. İslâm Mansur Abdülhamid vd. (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1431/ 2010), 67.

²⁸ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 52.

*harflerin yan yana gelerek kelimeleri, kelimelerin de yan yana gelerek cümle ya da cümleler yığını oluşturması söz konusudur. Kısaca okumada harfler ve kelimelerden oluşan bir metnin varlığını söyleyebiliriz.*²⁹

Bir görüşe göre kıraâtın, okuma anlamına gelmesinin Arâmice’de kullanılması ile ilgili olduğudur. Zîrâ kıraât Arâmice’de okuma anlamına gelir. “Kanâtimizce kıraâtın, Arapça’da okuma anlamında kullanılması ilk olarak Kur’ân’ın gelişiyile birlikte olmuştur. Netîce itibarı ile Arâmice’de böyle bir kelime olsa bile, Kur’ân’dan önce Arapça’da bu kelimenin okuma anlamında kullanılmadığını görüyoruz. Bu durum büyük olasılıkla diller arasındaki benzerlikle alâkalıdır, çünkü ka-ra-e kökü; yapısı ve çatisı itibarı ile Arapça asıllı bir kelimedir”.³⁰

Buraya kadar naklettiklerimizden çıkardığımız sonuç şu şekildedir: Kelimenin öncelikle bir devenin hâmile kalmasını ifâde etmek üzere kullanıldığını görüyoruz. Zîrâ devenin rahmi cenini toplamaktadır. Başka bir ifadede de ise havuzda suyu toplamak şeklinde birbirinden bağımsız olan şeyleri bir araya getirip, toplamak anlamında kullanılmıştır. “Nitekim birbirinden bağımsız olan şeyleri bir araya getirmek, ‘kırâat’ ya da aynı kökün diğer bir mastarı olan ‘Kur’ân’ ile anlatılmıştır. Kıraât de bağımsız haldeki harflerin bir araya getirilerek telaffuz edilmesi, okunmasıdır.”³¹

“Kıraât, genel olarak dilin iradeye bağlı eylemidir. Akli olan ve konuşabilen bir insanın sesleri kendine özgü yerlerinden çıkarmasıdır. Bu sebepten ötürü Cebrâil (a.s.)’ın eylemine, İlâhî eyleme ve cansız bir araçtan çıkan seslere kıraât denmez.”³²

1.2.1.1. Kıraât Kavramının Kur’ân’da Kullanılması

Bu bölümde kıraât kavramının Kur’ân’da kullanılan anlamları üzerinde duracağız. Bunlar: Toplamak, okumak, kıraât kelimesinin “Kur’ân” şeklinde kullanılması

²⁹ Bkz. Fırat, “Kıraât, Tertîl ve Tilâvet Kavramları”, 259-260.

³⁰ Seyyid Ahmed, Abdülvâhid, “Kur’ân-ı Kerîm’de Okuma (Kıraât) Lafızları”, trc. Ali Akpınar, *Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2 (1998): 119-235.

³¹ Bkz. Yusuf Ziya Kurtuluş, “Kur’ân-ı Kerîm’de Kıraât, Tilâvet ve Tertîl Kavramları” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), S. 6-7.

³² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, IV, 2361.

başlıklarını içerir. Devamında ise alt başlık olarak; “Kur’ân” kelimesinin, ilâhî kelâma özel isim olması, “Kur’ân” kelimesinin okuma mânâsında kullanılması, “Kur’ân” kelimesinin namaz anlamında kullanılması, şeklinde yer almaktadır.

1.2.1.2. Kur’ân’da Kırâât Kavramının “Toplamak” Anlamında Kullanılması

Kur’ân’ı Kerîm’de, toplamak mânâsında kullanılan bir âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hâk şöyle buyurur:

وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ...

“Boşanan kadınlar, kendi kendilerine üç aybaşı hâli beklerler.”³³

Bu âyet-i kerîmede geçen (الْقُرُوءُ) kelimesi için Râzî, tefsirinde şu yorumlarda bulunmaktadır:

“Kan, rahimde kesinlikle bir araya gelmez. Aksine damla damla rahmi terkeder. Temizlik zamanında, kanın tamamı bedende toplanır. Bu sebeple, temizlik vaktinde kanın bir araya gelme mânâsı, daha tam bir mânâdır.”³⁴

Bir diğer kelime ise (قَرَأَ) kökünden türemiş olan Bakara Sûresi’nin 185. âyetinde geçen “el-Kur’ân” (الْقُرْآنُ) kelimesidir. Konumuzla alakalı kısmı şu şekildedir:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ....

Anlamında şöyle buyrulur: “O (Ramazan ayı) ki Kur’ân, onda indirildi.”³⁵

Bursevî bu âyetteki “Kur’ân” kelimesini etimolojik olarak şöyle izah eder:

“Kur’ân” / (الْقُرْآنُ) kelimesi, (الْقَرَأَ) “el-Kar’u” kelimesinden gelmektedir ki o da toplamak anlamı içerir. Nitekim geçmiş ve geleceğin ilmi Kur’ân’ı Kerîm’de toplanmıştır. O, (Kur’ân) insanlar için bir hidayettir. Yani insanları sırât-ı

³³ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîr*, I, (Ankara: 2007, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları), 361-365; Bakara 2/228.

³⁴ Râzî, Ebû Abdillâh Ebü’l-Fazl Farüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *et-Tefsîru’l-Kebîr (Mefâtihu’l-Gayb)*, VI, 1 bs. (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1981), 96.

³⁵ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, a.g.e., I, 281-283

*müstakîme, doğru yola götüren bir hidâyet kaynağı olduğu halde indirildi.
Kur'ân-ı Kerîm 'de her türlü icâz ve diğer beyân şekilleri vardır.*³⁶

1.2.1.3.Kur'ân'da Kıraât Kavramının “Okumak” Anlamında Kullanılması

Kıraât kelimesinin, Kur'ân-ı Kerîm'in inzâliyle birlikte, okuma anlamında kullanılmaya başlandığından, daha önceleri Arâmice'de kullanılıyor olsa bile, Kur'ân-ı Kerîm'den önce Arapça'da, bu kelimenin okuma anlamında kullanılmadığından bahsetmiştik. Bu durum ise tamamen dillerarası bir uyumla alâkalıdır. Zîrâ (قَرَأَ) kökü özü itibarı ile Arapça bir kelimedir.³⁷ Kelimenin Kur'ân'daki okumak mânasında kullanılmasına birkaç örnek vererek devam etmek istiyoruz.

Müzzemmil Sûresi'nin 20. âyetinde: فَاقْرَأْ مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ “Artık Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun.”³⁸ buyurulmuştur. Burada geçen “fak-ra-u”/ (فَاقْرَأْ) kelimesinin, kıraât kavramının asıl manâsı olan “okumak” anlamıyla kullanıldığını görüyoruz.

Bir başka örneğimiz ise, A'raf Sûresi 204. âyet-i kerîmede yer almaktadır: (وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ) meâlen şöyledir: “Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nâil olasınız.”³⁹ Burada (قَرَأَ) fiili, meçhul şekliyle kullanılmıştır. Kur'ân okunduğunda susup dinlemenin farz olduğunu bu âyet-i kerîmede görüyoruz.

Konumuzla ilgili olan bir diğer âyet-i kerîme ise İsrâ Sûresi 45. âyettir:

وَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا مَسْتُورًا

Allah'ü Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Kur'ân okunduğu zaman seninle, ahirete inanmayanlar arasına gizli bir perde çekeriz.”⁴⁰

³⁶ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, I, Nşr. Halil Eser, (İstanbul: Mektebetü Eser, 1969), 292.

³⁷ Seyyid Ahmed Abdülvâhid, a.g.m., 220.

³⁸ Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, a.g.e., V, 489-490.

³⁹ A.g.e., II, 654-655.

⁴⁰ Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, III, 485-489.

Bu âyet-i kerimede Cenâb-ı Hâk peygamberimize şöyle buyuruyor: “Ey Muhammed (a.s.); bu müşriklere teşbîhi, tenzîhi ifade eden, içindeki tevhide, şirki terk etmeye ve diğer şer’î hükümlere dâvet eden Kur’ân’ı okuduğu zaman, biz gizli hikmetler üzerine binâ edilmiş olan irâde ve kudretimizle, seninle ahirete inanamayanlar arasına örtülmüş ve gizli bir perde koyarız. Katâde ve İbn Zeyd şöyle söylemişlerdir: ‘Bu perde kalplerinin üzerine gerilmiş olan bir perdedir’. Nitekim Allah (c.c.) başka bir âyet-i kerimede şöyle buyurur: Onlar dediler ki: ‘Senin bizi çağırdığına karşı kalplerimizde bir engel, kulaklarımızda bir ağırlık ve bizimle senin aranda örtü var’⁴¹ yani senin söylediklerinin bize ulaşmasına engel olan bir perde vardır.’⁴²

1.2.1.4. Kur’ân’da Kıraât Kavramının “Kur’ân” Anlamında Kullanılması

Kur’ân kelimesini öncelikle türediği kök itibariyle açıklamak uygun olacaktır. Bu konuda farklı görüşler vardır: “Bu görüşleri, kelimenin hemzesiz ve hemzeli olduğunu savunanlar olarak iki grupta ele almak mümkündür. Kur’ân isminin hemzesiz olduğunu söyleyenler içinde yer alan İmam Şâfi’den rivayet edilen, başka ilim adamlarının da desteklediği birinci görüşe göre kelime harf-i ta’rifli olarak ‘el-kurân’ (القرآن) şeklindedir ve ne ‘kara’e’ (قرأ) fiilinden ne de başka bir kökten türemiştir; Tevrat ve İncil gibi son din için gönderilen kitaba Allah tarafından verilmiş özel isimdir.⁴³ On kıraât imamından İbn Kesîr kelimeyi hemzesiz, diğerleri hemzeli olarak okurlar. Ebü’l-Hasan el-Eş’arî ile birlikte bir grup âlime göre kelime karn kökünden türemiştir ve ‘bir şeyi diğer bir şeye yaklaştırmak, katmak’ anlamındadır. Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ ve Kurtubî ise kurân kelimesine kök olarak karâ’ini gösterirler. Çünkü Kur’ân âyetlerinden bir kısmı diğerini tasdik etmekte ve âyetler birbirine benzemektedir.⁴⁴

⁴¹ Fussilet, 41/5

⁴² İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IX, 1.bs, (Kahire: Müessasetü Kurtuba- Mektebetü Evlâdî’ş-Şeyh li’t-Türâs, 2000), 21.

⁴³ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakî, *Menâkıbü’ş-Şâfi’î*, I, nşr. Seyyid Ahmed Sakr, (Kahire: h.1391/1971), 277.

⁴⁴ Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân* I, thk., Muhammed Ebü’l-Fazl İbrâhim, (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, h.1391/1972), 374.

Abdullah b. Abbas, Katâde b. Diâme, Ebû Ubeyde Ma‘mer b. Müsennâ, İbn Cerîr et-Taberî, Zeccâc, Bâkılânî gibi âlimlerle çağdaş ilim adamlarından Elmalılı Muhammed Hamdi ve Muhammed Tâhir b. Âşûr ‘el-kur’ân’ isminin ‘kara’e’ fiilinden türeyen hemzeli bir kelime olduğu görüşündedir. Ancak bunlar arasında da ‘kara’e’ fiilinin masdarlarına göre ‘okumak’, ‘toplamak’ ve ‘açıklamak’ anlamlarından hangisini ifade ettiği hususunda ihtilâf vardır. İbn Abbas kelimenin masdarı olan ‘kur’ân’ın ‘açıklamak, beyan etmek’ mânasına geldiğini söylerken Katâde b. Diâme ve Zeccâc, ‘toplamak ve bir araya getirmek’ anlamında ‘kara’tü’ş-şey’e kar’en’ veya ‘kara’tü’l-mâe fi’l-havzi’ kullanımındaki fiilden masdar olduğunu ifade ederler. Taberî, her iki görüşün de Arap dilinde yerinin olduğunu belirtmekle birlikte bu görüşlerden İbn Abbas’a ait olanı tercih eder. Cevherî, Râgıb el-İsfahânî, İbn Atıyye el-Endelüsî gibi birçok âlim ise kelimenin ‘okumak’ (kıraât, tilâvet) mânasına gelen “kara’e” fiilinden isim olduğunu söyler. İslâm vahyinin “ikra” (oku) buyruğu ile başlaması, Kur’ân’da ‘kara’e’ kökünün ‘okuma’ anlamında on yedi yerde kullanılması ve Kur’ân’ın çok okunması tavsiye edilen bir kitap olması gibi sebepler dikkate alındığında Kur’ân isminin ‘okumak’ anlamına gelen ‘kara’e’ fiilinden türediğini kabul etmek daha doğru görünmektedir”.⁴⁵

Kur’ân kelimesinin, Kur’ân-ı Kerîm’de yetmiş yerde geçmekte olduğunu görüyoruz. Aynı zamanda bu kelime üç farklı anlamda kullanılmıştır. Birincisi ilâhî kitaba özel isim olarak kullanılması, ikincisi okuma anlamında kullanılması, üçüncüsü de namaz mânâsında kullanılmasıdır.⁴⁶

a) Kur’ân Kelimesinin İlâhî Kitab’a Özel İsim Olarak Kullanılması

Kur’ân kelimesinin, Kur’ân-ı Kerîm’e baktığımızda altmış yerde İlâhî Kitab’a özel isim olarak kullanıldığını görürüz. Kur’ân’a bu ismin verilmesinin sebebi şöyle açıklanmıştır: “Kur’ân-ı Kerîm içerisinde emir ve nehiy, tehdit, kıssalar, âyet ve sûreleri bir araya topladığı için veyâ ilâhî kitapları kendisinde cem ettiğinden bu ismi almıştır. Zîrâ bu isim, kelimenin ‘toplamak’ anlamıyla uyuşmaktadır. Bazı farklı

⁴⁵ Abdülhamit Birışık, “Kur’ân” md., *DİA*, C. 26, 383-388., Ankara: TDV Yayınları, 2002.

⁴⁶ Seyyid Ahmed Abdülvâhid, a.g.m., 221.

görüşler ileri sürülse de çoğunluk olarak ilim adamlarının görüşlerinin de bu yönde olduğunu görmekteyiz”.⁴⁷

Misâl verecek olursak Yâsîn Sûresi 36/69. âyetinde geçen:

وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ

“ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ” ifadesinin ilâhi kitaba özel isim olarak kullanıldığını görürüz. Ayet meâlen şöyledir: “Biz o Peygamber’e şiir öğretmedik. Bu, ona yaraşmaz da. O’na verdiğimiz ancak bir öğüt ve apaçık bir Kur’ân’dır.”⁴⁸

Diğer misâl olarak da Hicr Sûresi 15/1. âyeti verebiliriz: “الرَّ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ”

Ayetin meâli şöyledir: “Elif-lâm-ra. Bunlar kitabın, apaçık Kur’ân’ın âyetleridir.”⁴⁹

Aynı ifadeyi “ وَقُرْآنٌ مُّبِينٌ ” burada da görmekteyiz.

b) Kur’ân Kelimesinin “Okuma” Anlamında Kullanılması

Kur’ân-ı Kerîm’de, “Kur’ân” kelimesinin asıl anlamını ifade eden “Okumak” manâsı iki yerde geçmektedir. Bu ayetlerden ilki Kıyâmet Sûresi 17. âyettir: “ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ ” وَقُرْآنَهُ ” âyetin meâli şöyledir: “Onu zihninde toplayıp okumanı sağlama işi bize aittir.”⁵⁰

Diğer örneği de devamında gelen 18. âyette yer almaktadır: “ فَاذًا قُرْآنَهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ” meâlen şöyledir: “O halde onu okuduğumuz zaman sen onun okunuşunu takip et.”⁵¹

c) Kur’ân Kelimesinin “Namaz” Anlamında Kullanılması

Kur’ân kelimesinin sadece bir yerde namaz anlamında kullanıldığını görüyoruz. İsrâ Sûresi’nde Allah-u Teâla şöyle buyurmaktadır:

اقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

⁴⁷ Rağıp el-İsfahânî, a.g.e., 402; İbn Manzûr, a.g.e. I, 128.

⁴⁸ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, IV, 509-510.

⁴⁹ A.g.e. III, 330-331.

⁵⁰ A.g.e. V, 509.

⁵¹ A.g.e. V, 509.

“Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırıncaya kadar belli vakitlerde namaz kıl ve özellikle de sabah namazını. Zîra sabah namazı şâhidlidir.”⁵²

Ayet-i kerimede geçen “Sabah Kur’ân’ı” ifadesiyle sabah namazının kastedildiği hususunda âlimler görüş birliğindedir. Burada namazın Kur’ân kelimesi ile ifade edilmesinin sebebi olarak namazda okunan kıraât gösterilmiş ve namazın kıraât ile tam olacağı hususuna işâret edilmiştir. Fıkıh âlimlerine göre sabah namazındaki kıraâtın diğer namazlardaki kıraâttan uzun olması sünnettir. Bu sebepten dolayı, namazın Kur’ân kelimesi ile ifade edilmesinde, sabah namazındaki kıraâtın uzun olmasına dâir bir teşvik vardır.⁵³

1.2.2. Tilâvet Kavramı

Tilâvet, “te-lâ” / (تَلَا) kökünden gelmektedir. Bu kelimenin muzârisi (يَتْلُو) “yet-lû” öncelikli olarak kullanılan mastarı ise (تَلَّوْا) “tü-lüv-ven”dir.⁵⁴ Bu kök, izlemek, tâbî olmak anlamında kullanılmıştır.⁵⁵ Arapça’da “Bir şeye tâbî oldu” anlamında “ تَلَا الشَّيْءُ ” denir.⁵⁶

el-İsfehâni (ö. 502/1108), tâbî oluşun içeriğini şöyle anlatır: “Bazen vücûd/varlık olarak, bazen hükümde iktidâ etmek anlamındadır, böyle olduğu durumda mastar/ ‘tülûv’; bazen de okumak, ve mânâyı tedebbûr etmek içindir ki, o zaman da mastar/ ‘tilâvet’ tir. (وَالْقَمَرُ إِذَا تَلَّاهَا) ‘Onu (güneşi) takip ettiği zaman aya yemin olsun’.”⁵⁷ Burada iktidâ etmek cinsinden bir tâbî oluş söz konusudur. Dolayısıyla ay ışığını güneşten alır, denilmiştir, (وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ) “ O belgeyi yine Allah’tan gelen bir şâhit izliyor⁵⁸... ayetinde de "O'na iktidâ ediyor ve sözüne uyuyor." anlamı kastedilmiştir.⁵⁹

⁵² 17/78, İsrâ

⁵³ Râzî, a.g.e., XXI, 28-29.

⁵⁴ İbn Manzur. a.g.e., XIV, 104.

⁵⁵ İbn Fâris, a.g.e., I, 351.

⁵⁶ Bkz. Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-‘Ayn*, I, 189.

⁵⁷ Şems, 91/2.

⁵⁸ Hûd, 11/17.

⁵⁹ İsfehâni, *Müfredat*, I, 192.; Bkz. Kurtuluş, “Kur’ân-ı Kerîm’de Kıraât, Tilâvet ve Tertil Kavramları”, 27-28.

İslâm'ın gelmesiyle birlikte tilâvet kavramı yeni bir mânâ kazanmış ve okuma anlamında da kullanılmıştır. Çünkü okuma eyleminde cümleleri ve âyetleri izlemek söz konusudur. Bazen de okumak ve manayı düşünmek suretiyle izlemek anlamına gelir. Bunun mastarı da (ti-lâ-ve-tün)/“تِلَاوَةٌ” olarak gelir.⁶⁰

İslâm'ın yeni anlamlar verdiği diğer kavramlar gibi, tilâvet kökü de İslam'dan önce okuma anlamında kullanılmamıştır. Çünkü câhiliye dönemine âit hiçbir metinde tilâvet kavramı okuma anlamında kullanılmamıştır.⁶¹ Kur'ân-ı Kerîm'e baktığımızda ise “tilâvet” kökünün hem Kur'ân'ı hem de diğer kutsal metinleri “okuma” anlamında kullanıldığını görürüz. Aşağıda Kur'ân-ı Kerim'de Tilâvet Kavramını maddeler hâlinde sıralayarak açıklamaya çalıştık.

Tilâvet kavramı farklı fiil kalıpları halinde Kur'ân'da 63 yerde geçmektedir. Buldukları âyetlerdeki bağlamlarına göre bu fiilleri şöyle tasnif etmek mümkündür:

1.2.2.1. Te-lâ/(تلا) Maddesi

Kur'ân'da bir ayette geçmektedir: (وَالْقَمَرَ إِذَا تَلَّيَهَا)⁶² Ayetin anlamı şudur: “Güneşi izleyen (ona tabi olan) aya yemin olsun”. Burada izlemek manâsında kullanılmıştır. Ayrıca (تلا) fiilinin mastar, (تَلُّوْ) dür.

1.2.2.2. Yet-lû/(يَتْلُوا) Maddesi

Mastarı (تِلَاوَةٌ) dür. Bu kalıbın kullanıldığı yerlerde⁶³, Hz. Peygamber (sav)'in, Allah (cc)'in ayetlerini, tertemiz sayfalarını (sûrelerini) muhataplarına okuduğundan bahsedilmektedir. Örneğin Bakara Sûresi 151. ayette:

كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

⁶⁰ Rağib el-İsfahânî, a.g.e., 75.

⁶¹ Seyyid Ahmed, Abdülvâhid, a.g.m. 200.

⁶² Şems, 91/2.

⁶³ Bakara, 2/151; Al-i İmrân, 3/164; Cuma, 62/2; Talak, 65/11; Beyyine, 98/ 2.

Ayet meâlen şöyledir: “Nitekim aranızdan size bir peygamber gönderdik: O size ayetlerimizi okuyor, sizi arındırıp temizliyor, size kitabı ve hikmeti öğretiyor; yine size daha önce bilmediklerinizi öğretiyor.”⁶⁴

Bazı yerlerde ⁶⁵ ise belli bir peygamberden değil, Allah (cc)’ın ayetlerini çevresindekilere okuyan bir elçi (resul), yahut elçiler ⁶⁶ (rusül)den haber verilmiştir.

1.2.2.3. Yet-lû-ne/ (يَسْأَلُونَ) Maddesi

Filin bu sîgasının geçtiği ayetlerde;⁶⁷ Yahudi ve Hristiyanlar’ın kitabı (Tevrat ve İncil’i) okuduklarından, ehl-i kitâbın içinde Allah (cc)’ın âyetlerini okuyan mü’minlerden, içinden çıktıkları topluma ilâhî mesajları ulaştıran peygamberlerden (rüsül) ve ihlas ile Allah (cc)’ın kitabını tilavet edenlerden bahseden ayetlerde de bu kalıp kullanılmıştır. Örneğin Al-i İmrân Sûresi 113. âyette :

لَيْسُوا سَوَاءً مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ وَهُمْ يَسْجُدُونَ

“Hepsi bir değildir: Ehl-i kitaptan geceleri secdeye kapanarak Allah (c.c.)’ın âyetlerini, okuyup duran bir topluluk vardır.”⁶⁸ İfâdesi yer almaktadır.,

1.2.2.4. Yet-lû-ne-hû/(يَسْأَلُونَهُ) Maddesi

Bu kalıp tilâvet mastarı ile birlikte Kur’ân-ı Kerîm’in, yalnızca Bakara suresi 121. âyetinde geçmektedir:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ

“Kendilerine kitap verdiğimiz ve onu hakkını vererek okumakta olanlar var ya, işte kitaba iman edenler onlardır; ama her kim inkâr ederse işte asıl kaybedenler onlardır.”

Suyûti (ö.911/1505), Bu âyetin tefsiri ile ilgili olarak kendisine ulaşan rivayetlerden bir kısmını şöyle sıralamıştır: “Ömer b. El Hattab (ö.23/643): ‘Cennet ayetlerinin zikredildiği yerde onu, Allah (cc)’tan istemek, cehennem ayetlerinin geçtiği yerleri okurken de onun azâbından Allah (cc)’a sığınmak suretiyle okumak’ şeklinde

⁶⁴ Karaman vd., *Kur’ân Yolu*, C. 1, 237.

⁶⁵ Bakara, 2/129; Kasas, 28/59;

⁶⁶ Zümer, 39/71.

⁶⁷ Bakara, 2/113; Bakara, 113; Al-i İmran, 113; Hac, 72; Fatır, 29; Zümer, 71

⁶⁸ Karaman vd. *Kur’ân Yolu*, 1, 654-655.

yorumlamıştır. İbn-i Mes'ud (ö.32/652): ' Helâlini helâl, haramanı da haram bilip inzâl edildiği gibi okumak, onu tahrif etmemek ve uygunsuz te'vil yapmamak.' olarak yorumlamıştır. İbni Abbas: Helâlini helâl, haramını haram kabul ederek, Kur'ân'ın vâz'edildiği konumunu tahrif etmeksizin, ona hakkıyla tâbi olmak." şeklinde açıklamıştır. Mücahid,(ö.103/721): 'Hakkıyla tabi olmak.' Tarzında yorumlamış. Hasan el Basri, (ö.110/728): 'Muhkemiyle amel edip, müteşahibine inanmak ve müşkîl mes'elelerini ehline havâle etmek.' olarak tefsir etmiştir. Zeyd b. Esleme (ö.136/753): 'Allah (cc)'m indirdiği gibi okumak, ondan herhangi bir şeyi gizlememek.' şeklinde açıklamıştır."⁶⁹

Er-Rağıb el-İsfahani (ö. 502/1108): "Kitab'a ilim ve amelle tabi olmak"⁷⁰ yorumunu getirmiştir.

Elmalılı Hamdi Yazır (ö.1361/1942), bu âyetle ilgili olarak; Abdullah b. Selam ve diğerlerinin belirttiği gibi, ehl-i kitâbın mü'minleri hakkında indiğini, bunların Tevrat ve İncil'i hakkıyla tilâvet eden îman ashâbından oldukları için, Kur'ân'a ve Hz. Muhammed (sav)'e iman ettiklerini ve ondan razı olduklarını belirterek âyeti şöyle tefsir etmiştir:

"Bizim kendilerine kitap verdiğimiz ehliyetli kimseler, o verdiğimiz kitabı tilavet ederler. Yani virdederek, ders yaparak okurlar. (حَقَّ تِلَاوَتِهِ) Hem hakkıyla tilavet ederek okurlar; tahriften, teşviştten sıyanet ederek, hevalarına uymayarak, elfazını, meanisini, ahkâmını cidden gözete gözete dikkatli ve saygılı ve devamlı bir surette ve bilmediklerini, anlamadıklarını ehlinden sora sora, hüsn-ü niyetle, temiz kalp, temiz ağızla okurlar. Gelişi güzel, baştan kara, bir eğlence gibi okumazlar; şarkı, gazel, roman, hikâye yerine koymazlar, kemal-i hürmet-ü edeple okurlar"⁷¹

⁶⁹ Celâleddîn Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Kemâleddîn Ebü Bekr b. Muhammed el-Huzayrî es-Suyûtî, *Ed-Dürrü'l-Mensur fî't-Tefsîr bi'l- Mensur*, I, (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, ts.), 272.

⁷⁰ Rağıp el-İsfahânî, *El-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, "Telâ" md.

⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, I, 485.

1.2.2.5. Yet-lû-hu / (يَتْلُوهُ) Maddesi

Fiilin bu formu, bulunduğu bağlamda⁷² (تَلُو) kökünden gelip “izlemek, takip etmek ve uymak” manasını taşımaktadır.

أَقَمْنَا كَانَ عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَى إِمَامًا وَرَحْمَةً

Ayet meâlen şöyledir:

“Rabbinden gelmiş açık bir delile dayanan kimse (hiç ötekiler gibi olur mu)? Bu delili de Rabbinden gelen bir şahid izliyor; ayrıca ondan önce de bir önder ve rahmet olarak Musa'nın kitabı var.”⁷³

1.2.2.6. Tet-lû / (تَتْلُوا) Maddesi

Bu kalıp Kur'ân-ı Kerim'de bir âyette;⁷⁴ şeytanların uydurup da tâkip ettikleri şeyleri, Allah (cc)'ın kitaplarından bir şeyler okuduklarını iddia etmeleri, ve yâhut şeytanların okuyageldiği efsun ve efsane kitapları anlatmaktadır,

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكٍ سَلِيمٍ

diğer ayetlerde⁷⁵ ise “Kur'ân'ı, vahyedilen kitabın ve âyetlerin okunması” anlamlarına gelir.

1.2.2.7. Tet-lû-ne / (تَتْلُونَ) Maddesi

“Tevrat'ı okuyan ehl-i kitap” dan bahseden ilgili fiilin bu sîgası da Kur'ân'da, bir yerde geçmektedir.⁷⁶

اتَّامُرُونَ النَّاسَ بِالْبَيِّنَاتِ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

Ayetin anlamında: “Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?” buyrulmaktadır.⁷⁷

⁷² Hûd, 11/17

⁷³ Karaman vd. *Kur'ân Yolu*, III, 157-158.

⁷⁴ Bakara, 2/102

⁷⁵ Yunus, 10/61; Ra'd, 13/30; Kasas, 28/45; Ankebut, 29/48.

⁷⁶ Bakara, 2/ 44

⁷⁷Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, I, 116-117.

1.2.2.8. Yut-lâ / (يُتْلَى) Maddesi

Bu kalıp Kur’ân’da yedi âyette kullanılmıştır.⁷⁸ Fiilin geçtiği ayetlerde “Allah’ın âyetlerinin muhâtaplarına okunduğu” ifade edilmiştir. Misâl olarak:

وَإِذَا يُتْلَى عَلَيْهِمْ قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ

“Onlara Kur’ân okunduğu zaman, ‘Ona iman ettik, şüphesiz o, Rabbimiz’den gelmiş gerçeğin kendisidir. Esâsen biz bundan önce de Rabbimize boyun eğmiştik’ derler.”⁷⁹ Ayetini verebiliriz.

1.2.2.9. Tüt-lâ / (تُتْلَى) Maddesi

Fiilin bu formunda⁸⁰ ise, “Allah’ın ayetlerinin muhataplarına okunduğu” hususuna işaret edilir. Bir örnek verecek olursak:

إِذَا تُتْلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ.

Ayetin anlamı şöyledir: “Ona ayetlerimiz okunduğu zaman, ‘eskilerin masalları’ der.”⁸¹

1.2.2.10. Te-lev-tü-hû / (تَلَوْتُهُ) Maddesi

Kur’ân- Kerîm’de bir âyette⁸² geçen bu kalıpla, Hz. Muhammed (sav)’in, muhataplarına ayetleri okuyabilmesinin yalnızca Allah (cc)’in dilemesiyle mümkün olacağından bahsedilir. Yunus Sûresin’de Cenâb-ı Hâk şöyle buyurur:

قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرِيكُمْ بِهِ

“ Yine de de ki: Allah (öyle) dileseydi ne ben onu size okuyabilirdim ne de siz onu anlayabilirdiniz.”

⁷⁸ Nisa, 4/127; Maide, 5/1; İsrâ, 17/107; Hac, 22/30; Kasas, 28/53; Ankebût, 29/51; Ahzab, 33/34.

⁷⁹ Kasas, 28/53; Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, IV, S. 236

⁸⁰ Al-i İmran, 3/101; Enfâl, 38/1; Yunus, 10/15; Meryem, 19/58-73; Hac, 22/72; Mü’minûn, 23/66-105; Lokman, 31/7; Sebe, 34/43; Casiye, 45/8-25-31; Ahkâf, 46/7; Kalem, 68/15; Mutaffifîn, 83/13.

⁸¹ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, V, 575-577.

⁸² Yunus, 10/16.

1.2.2.11. Et-lu / (ائُل) Maddesi

Bu kalıpta ‘haber vermek’ anlamındaki okumanın kastedildiğini görüyoruz. “Kur’ân-ı Kerîm’de bir yerde geçmektedir”.⁸³ En’âm Sûresin’de geçen âyette şöyle buyrulur:

فُلْ نَعَالُوا ائُل مَا حَرَمَ رَبُّكُمْ عَلَيَّكُمْ اَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا

Meâlen: “De ki: Gelin, Rabbinizden size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın...”⁸⁴ şeklindedir. Bir diğer ayette ise aynı anlama gelen (سَأَلُوا)⁸⁵ ifadesi yer almaktadır:

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْقَرْيَتَيْنِ فُلْ سَأَلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا

Ayet meâlen şöyledir: “Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: Size onunla ilgili bir parça okuyacağım”.⁸⁶

1.2.2.12. Et-lu-ve / (ائُلُوا) Maddesi

Bu kalıba baktığımızda ise âyet-i kerimede ⁸⁷ Hz. Muhammed (sav)’e Kur’ân okumasının emredildiğini ve konunun bizzat onun dilinden bu form ile ortaya konduğunu, Kur’ân kelimesin de açıkça zikredildiğini görüyoruz. (وَأَنْ ائُلُوا الْقُرْآنَ) şeklinde geçen âyet, meâlen şöyledir: “...ve Kur’ân’ı okumam emredildi.”⁸⁸

1.2.2.13. Net-lû / (نئُلُوا) Maddesi

“Nakletmek, haber vermek” şeklindeki okumanın kastedildiği fiilin bu kalıbında doğrudan Allah-u Teâla’ya isnâd edilerek, Peygamber (a.s.) Efendimiz muhatap alınmıştır.⁸⁹ Kasas Sûresin’de geçen âyette şöyle buyrulmuştur:

نئُلُوا عَلَيْكَ مِنْ نَبَأِ مُوسَى وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

⁸³ En’âm, 6/151.

⁸⁴ Karaman vd., a.g.e, II, 484.

⁸⁵ Kehf, 18/83.

⁸⁶Karaman vd., a.g.e., III, 576-578.

⁸⁷ Neml, 27/92.

⁸⁸ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri.*, IV, 211.

⁸⁹ Kasas, 28/3.

Âyetin anlamında ise: “İmân eden bir topluluk için Mûsâ ile Firavun’un haberlerinden bir kısmını gerçek şekliyle sana anlatacağız.”⁹⁰ buyrulmaktadır. Diğer ayetlerde yer alan (تَتْلُوهُ)⁹¹ ve (تَتْلُوهَا)⁹² fiilleri de aynı anlamdadır.

1.2.2.14. Tu-li-yet / (تَلِيَتْ) Maddesi

Fiil burada, “Allah (cc)’ın âyetlerinin mü’minlere okunması” husûsuna işaret eder.⁹³ Enfâl Sûresi’nde şöyle buyrulmuştur:

وَإِذَا تَلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

Anlamında ise şu şekilde beyân edilmiştir: “Kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda bu onların imanlarını arttırır. Onlar yalnızca Rablerine güvenirler.”

1.2.2.15. Fet-tâ-li-yâ-ti / (فَالْتَالِيَاتِ) Maddesi

“Zikir okuyan (vahiy getiren)”, meleklerle işaret eden ayet-i kerime,⁹⁴ (فَالْتَالِيَاتِ ذِكْرًا) bu kalıbıyla bir yerde geçmektedir.

1.2.2.16. Fet-lû-hâ / (فَاتْلُوهَا)-Ût-lü / (أُتُّ) Maddeleri

Emir-cem’i sîgasıyla gelen fiil bu şekliyle Kur’ân’da bir ayette⁹⁵ geçmektedir ve “Muhataplarına Tevrât’ı okumaları”, emredilmektedir. Âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

قُلْ قَاتُوا بِالنُّورِ فَإِذَا قَاتَلْتُمُوهَا إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Meâlinde ise: “De ki: Doğru söylüyorsanız Tevrat’ı getirip okuyun!”,⁹⁶ şeklinde yer alır.

⁹⁰ Karaman vd., a.g.e, IV, 215-216

⁹¹ Al- i İmran, 3/58.

⁹² Bakara 2/252; Al-i İmran, 3/108; Casiye, 45/6.

⁹³ Enfâl, 8/2.

⁹⁴ Saffat, 37/3.

⁹⁵ Al-İmran, 3/93.

⁹⁶ Karaman vd., *Kur’ân Yolu Tefsiri*, II, 251-254.

Fiiin ائُل formu emir-müfred şeklinde zikredilmiştir, Hz. Muhammad (sav)’e muhataplarına bir gerçeği anlatması (okuması)⁹⁷ emredilmektedir. Âyet-i kerimede şöyle buyrulur:

وَائُلْ عَلَيْهِمُ نَبَأُ ابْنِي آدَمَ بِالْحَقِّ

Anlamında ise: “Onlara Adem’in iki oğlunun haberini gerçeğe uygun olarak anlat!”⁹⁸ şeklinde beyân edilmiştir.

Yine bu kalıbın kullanıldığı iki ayette ise,⁹⁹ Hz. Muhammed (sav)’den kitaptan kendisine vahyedileni okuması istenmektedir.

Buraya kadar verdiğimiz örneklerle ‘tilâvet’ kavramının Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan farklı anlamlarını görmüş olduk. Genel bir yorumlamaya gidilecek olursa şöyle anlaşılıyor ki; tilavet kelimesiyle ifade edilen okuma biçimi, harflere ve kelimelere haklarının verilmesi, tecvîdine önem verildiği gibi, anlamının bilinmesine de ondan daha çok önem verilmesidir.

“Bu okuma biçiminde artık, telaffuz edilen sözcüklerin edası halledilmiş olarak bütün dikkatlerin mananın anlaşılmasına çevrilmesi anlamı ağırlıklıdır. Öyle ki bunun, lafzın edâsının güzelliklerinden hareketle tâ ruhlar üzerindeki ilâhî zevki tattıracak şekilde bir okuma olduğu anlaşılmaktadır”.¹⁰⁰

Tilâvetin, Kur’ân lafızlarının taşıdığı bir hazine olduğu unutulmamalıdır...Tilâvet deyip de geçilemez! Çünkü bu tilâvet öyle bir belirme ve parlamadır ki onun vasıtasıyla Kelâmullah’ın ruhlardaki haşmeti, hayattaki saltanatı perçinlenmektedir. Güzel seslerden süzülerek, müzik nağmelerinde yüzerek (...) Ufukları dolaşmakta, yerden göğe suûd (yükselmekte), gökten yere hübüû (inmekte) etmektedir. Tilâvet yalnız ruhlar

⁹⁷ Maide, 5/27; A’raf, 7/175; Yunus, 10/71; Şuarâ, 26/69.

⁹⁸ Karaman vd., a.g.e., II, 251-254.

⁹⁹ Kehf, 18/27; Ankebut, 29/45.

¹⁰⁰ Yavuz Fırat, a.g.m., 267.

üzerinde ilâhî bir zevk sağlamaktan ibaret kalmaz, aynı zamanda Kur'ân'daki sıhhatin de delilidir, zihinler üzerindeki kontrolüdür.¹⁰¹

1.2.3. Dirâse Kavramı

Dirâse kavramının lügavi manaları üzerinde duralım: d-r-s/“درس” kökünden türemiş bir mastardır. Kelimenin mazisi “دَرَسَ”; muzarisi “يُدْرُسُ” şeklindedir. Bu kök, lügatlarda pek çok manaya gelir. Bunlardan bazıları şöyledir:

“Silme, mahvetme, hayız görmek, ezme, dövme, boyun eğdirmek, eskitme, okumak.”¹⁰²

Örnek verecek olursak; resmi sildi, (دَرَسَ الرَّسْمَ). Rüzgâr onu mahvetti, (دَرَسَتْهُ الرِّيحُ). Kadın hayız gördü, (دَرَسَتْ الْمَرْأَةُ). Elbiseyi eskitti, (دَرَسَ الثَّوْبَ). Hayvanı boyun eğdirdi, (دَرَسَ الدَّابَّةَ). Kitap okudu, (دَرَسَ الْكِتَابَ).¹⁰³

Firûzâbâdî ve İsfahânî, kelimenin (asıl) mânâsının, ‘izi kalmak’ olduğunu belirtirler ve buradan hareketle, ilmin okumaya devam etmekle elde edilmesi (yani izinin kalması) söz konusu olduğu için okumayı sürdürme işini ‘ders’ olarak tâbir edildiğini ifade ederler.¹⁰⁴

(d-r-s)/“درس”, kökü: “Kur'ân-ı Kerîm'de bir yerde mastar, iki yerde özel isim (İdrîs), beş yerde de fiil kalıbı olarak, toplam sekiz defa kullanılmıştır. Bu kökün Kur'ân'daki bütün kullanımlarının ‘Yahudi ve Hıristiyanların (ehl-i kitâbın) kitaplarını okumak’ anlamında olduğunu görmekteyiz”.¹⁰⁵

Yukarıda verilen manaların hepsine baktığımızda olayı üstlenmek ve tekrarlamak konusunda birleştiklerini ifade edebiliriz. Nitekim, mahvetme, hayız görmek, ezme

¹⁰¹ Dücâne Cündioğlu, “Ali Rıza Sağman, Kur'ân Mahiyeti- Başka Dile Çevrilmesi”, *İslâmiyât Dergisi*, C. 1, S. 2 (1998): 108.

¹⁰² İbn Manzur, a.g.e, VI, 79.; el-Firuzâbâdî, a.g.e, 701.

¹⁰³ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 79.

¹⁰⁴ Firûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *Besâiru zevi't-Temyîz fî Letâîfi'l-Kitâbi'l-'azîz*, II, thk. Muhammed Ali el-Bühâr-Abdülalîm et-Tahâvî, (Kahire: İhyâu't-Turâsî'l-İslâmî, 1416/1996), 594; İsfahânî, *Müfredât*, 311.

¹⁰⁵ Abdolvâhid, “Kur'ân-ı Kerîm'de Okuma Lafızları”, 229.

ve boyun eğmek, gibi bahsedilen olayların, peş peşe tekrarlanması gerekir. Bu yüzden Zemahşerî (ö.538/1144): “Bu kökün hakiki manâsında “tekrarlamak” olduğunu, tekrarın olmadığı manâların ise mecazi olduğunu” savunur.¹⁰⁶

Bir şeyin izinin kalması, o şeyin yok olmasını gerektirir. (دَرَسَ) kelimesine yok olmak manası buradan gelmektedir. (دَرَسْتُ الْعِلْمَ) ilmi ezberlemek suretiyle izini elde ettim. Bilginin elde edilmesi, devamlı okumakla gerçekleştiğinden bu tür okuma ders/(دَرَسْتُ) sözcüğüyle ifade edilir.¹⁰⁷

Esmâî (ö. 217/832): “ ‘Dirâset’ ’in okuma anlamını, “d-r-s”/ (دَرَسَ), kökünde bulunan; ezme, dövme manâsından aldığını ve âdetâ okuyucunun da kelimeleri okuya okuya eskittiğini söyler”.¹⁰⁸

Ebü'l-Heysemî (ö.642/1244): “Okuma anlamındaki dirâset (دِرَاسَةٌ) kelimesinin, ‘elbiseyi eskitmek’, manâsından alındığını ve okuyucunun da kelimeleri okuya okuya eskittiğini söyler”.¹⁰⁹

1.2.4. Ümniyye Kavramı

(Üm-niy-ye)/ “أُمْنِيَّةٌ” kelimesi, (m-n-y)/ “منى” kökünden türemiş bir isimdir ve (e-mâ-niyy)/ “أُمْنِيَّةٌ” kelimesinin tekilidir. Kelimenin kök halinin mâzisi, (me-nâ)/ “مَنَى”; muzarisi, (yem-nî)/ “يَمْنِي”; mastarı da (me-nâ)/ “مَنَأَ” şeklindedir. Bu kavramın Kur’ân’da okumak anlamında geçtiği fiil şekli, tefa‘ul bâbındadır ve bu bâbta kelimenin mâzisi, (te-men-nâ)/ “تَمْنَى”; muzârisi, (ye-te-men-nâ)/ “يَتَمْنَى”; mastarı da (te-men-ni-yen)/ “تَمْنِيَاءُ” şeklinde gelir.¹¹⁰

“Üm-niy-ye”/ (أَلْأُمْنِيَّةُ) kelimesi lügâtlarda pek çok manâya gelmektedir. Bunlardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz : Takdîr etmek, kader, bir şeyi arzulamak, temennî

¹⁰⁶ Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî *Esâsu'l-Belâğa*, I, 1. bs., (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 283.

¹⁰⁷ Rağıb el-İsfahânî, a.g.e, s. 127 ; es-Seyyid Mahmud Şükrî el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm'i ve's-Seb'i'l-Mesânî*, VII, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.s.), 249.

¹⁰⁸ el-Âlûsî, a.g.e. VII, 249.

¹⁰⁹ el-Âlûsî, a.g.e., VII, 249.

¹¹⁰ Güloğlu, “Kur’ân-ı Kerim’de Tilâvet” S. 74.

etmek, yalan uydurmak, okumak ve yazmak, musîbetle denemek. Bu kelimenin ism-i mekân şekli “Minâ” olur ki, bu da Mekke’de bir yer ismidir. İnsandan gelen “Meni” de ismini bu kelimedenden almıştır.¹¹¹

İsfahânî, “الْتَمَنَّى” kelimesini îzah ederken şunları söyler: “Temennî, bir şeyi nefiste/zihinde takdîr ve tasavvur etmektir. Kimi zaman bu, tahmin ve zanna dayanır; kimi zamanda bir asıl üzerine kurulu bir yapı ve tefekküre dayanır. Çoğunluğu tahmine dayandığından yalan için kullanımı yaygın olmuştur. Ayrıca temennîlerin çoğu, hakikati olmayan şeylerin tasavvurudur. Ümniyye ise, bir şeyin temenni (takdir ve tasavvur) edilmesi sonucu zihinde hâsıl olan surettir.”¹¹²

İbn Fâris’e (ö.390/555) göre: “Te-men-nâ”/ (تَمَنَّى) kelimesi okuma anlamındadır. Çünkü kelimede takdir manası vardır. Nitekim Hac suresi 52. âyette; ‘ancak okuduğu zaman’ (أَلَا إِذَا تَمَنَّى) olarak ifâde edilmiştir ki, bunda ‘takdîr’, anlamı vardır. Zîrâ Kur’ân, her bir âyetin yerinin takdîr edilerek tâyîn edildiği kitaptır”.¹¹³

M-n-y/ (مَنَى) kökünden gelen (me-niy-ye-tün)/ مَنِيَّةٌ sözcüğü her canlı için takdir olunan ecel anlamına da gelir. (te-men-nâ)/ “تَمَنَّى” ise, bir şeyi gönülde değerlendirip düşünmektir. Bu düşünme de bazen bir bilgiye dayanırken bazen de tahmin ve zan ile meydana gelir. Ancak temennî’nin çoğu tahmin ile meydana geldiğinden yalan ona daha yakın olmuştur. Bu sebeple temennî’nin çoğu gerçek olmayan şeyleri düşünmektir. Bununla ilgili Allah-u Teâlâ şöyle âyet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “‘Yoksa, her umduğu şey insanın mıdır?’” (أَمْ لَلِإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى)¹¹⁴

(m-n-y)/“مَنَى” kökü, Kur’ân’da yirmi iki yerde geçer. (üm-niy-ye)/“أُمْنِيَّةٌ” kelimesi, bir yerde;¹¹⁵ onun çoğulu olan (e-mâ-niyy)/“أَمَانِي” kelimesi ise beş yerde¹¹⁶ geçer. Yine bu kökten geldiklerini ifade ettiğimiz, (el-me-niy-yü)/“أَلْمَنِي”¹¹⁷ ve (me-nât) /

¹¹¹ İbn Manzûr, a.g.e., XV, 293-294; İbn Fâris, a.g.e., V, 377.

¹¹² İsfahânî, *Müfredât*, 780.

¹¹³ İbn Fâris, a.g.e., V, 277.

¹¹⁴ Necm 53/24.

¹¹⁵ Hac 22/52.

¹¹⁶ Bakara 2/78; Bakara 2/111; Nisa 4/123 (iki defa); Hadîd 57/14.

¹¹⁷ Kıyâmet 75/37.

“مَنَاءٌ”¹¹⁸ kelimeleri de birer defa geçmektedir. Bu isim yapılarının dışında (m-n-y) “مَنَى” kökünün çeşitli fiil kalıplarında on dört defa geçtiği görülür.¹¹⁹

İsfahânî de yorumunda, ‘anlamadan okumanın’, sahibini yalnızca tahmin ve zanna dayalı bir tasvire götürdüğünü söyler. Bu anlamda Cenâb-ı Hakk’ın, Kıyâmet Sûresi’nde beyân ettiği, Hz. Peygamber (a.s.)’in tilâvetini, ‘temennî’ olarak nitelendirdiğini söyler. Ona göre: “Cebrâil (a.s.)’in, Hz. Muhammed (a.s.)’in kalbine indirdiği vahiy hakkında, ezberleyemem endişesiyle aceleyle okumasından ötürü, Kıyâmet Sûresi’nin 16. âyeti inmiştir. ‘Aceleyle dilini depreme’ şeklindeki anlamdan da bu okuyuşun ‘temennî’ olarak adlandırıldığını açıklamıştır”.¹²⁰

Bu görüşte olanlardan biri de Zemahşerî’dir ve şöyle ifade eder:

*Takdir etmek anlamı gözetilerek ‘temennî’ kelimesi türetilmiştir. Şöyle ki temennî; kendi içinde takdir olunur, umulan şeyleri bağrında toplar. Söz söyleyen yahut okuyan da kelimeleri birbirinin ardından belirleyip sıralar.*¹²¹

Bu duruma göre, “ Temennî kelimesinin, aslî manâları ile bağlantılı olarak okuma manâsına gelişi hakkında ileri sürülen görüşlerin en tutarlısı da budur. Bu; ‘Kıraâtte, toplama manâsı vardır. Çünkü onda harf, kelime ve cümleler bir araya getirilmektedir’, şeklindeki sözümüzü de desteklemektedir. Aynı şekilde temennî de; toplanan kelimeleri sıralamak, miktarını/yerini belirleyip düzenlemektir. Bu yüzden okuma manâsında kullanılmıştır”.¹²²

Allah (c.c.) bu konuyla ilgili Hac Suresi’nde şöyle buyurmaktadır:

“Senden önce gönderdiğimiz hiçbir resûl ve nebî yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman, şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Fakat Allah, şeytanın attığını

¹¹⁸ Necm 53/20.

¹¹⁹ Güloğlu, “Kur’ân-ı Kerim’de Tilâvet”, 75.

¹²⁰ İsfahânî, *el-Mufredât*, 723.

¹²¹ Ebü’l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki’t-Tenzîl*, I, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 117.

¹²² Abdulvâhid, “Kur’ân-ı Kerîm’de Okuma Lafızları”, 232.

*derhal iptal eder, sonra kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*¹²³

Bu ayetle ilgili Hamdi Yazır şöyle bir açıklama yapmıştır¹²⁴: “Ayette geçen ‘temennâ’ ve ‘ümniyye’ kelimelerini bir çok müfessir gibi ‘arzu’ ve ‘istek’ olarak yorumlamakla birlikte, konuya farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Şöyle ki, bir çok müfessir, söz konusu kelimeleri Peygamber’in içinde duyduğu istek ve arzu olarak yorumlarken, Hamdi Yazır bu ayette Peygamber (a.s.)’ın kendisine nisbet edilen arzu, istek ve ideal gibi şeylerden uzak olduğunun ve olması gerektiğinin ifade edilmek istendiğini belirtmiştir. Yâni bu ayet, Peygamber’(a.s.)’a bir ideal ve arzu peşinde olmanın yakışmadığını, eğer böyle bir şey yaparsa, şeytanın, diğer filozoflar gibi onun da kafasını karıştıracığını, dolayısıyla Peygamber’in sadece vahye sarılması gerektiğini ifade etmektedir¹²⁵

1.3. Kıraâti Tavsîf Eden Diğer Kavramlar

Kıraâti tavsif eden kavramları 5 başlık altında inceledik. Bunlar; tahsîn, tezyin, tahbîr, lahn, tecvîd kavramlarıdır.

1.3.1. Tahsîn (تحسين)

‘H-s-n’ kökünden gelen tahsîn kelimesi “Bir şeyi güzelleştirmek, süslemek ve dekore etmek” anlamlarını içerir.¹²⁶ Kur’ân’da bu kökten gelen farklı fiil kalıpları sıklıkla geçmiş¹²⁷ olmakla birlikte ‘tahsîn’ kelimesi kullanılmamıştır.

¹²³ Hac, 22/52.

¹²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, V, 1414-1415.

¹²⁵ Latifshah Madatov, “Kur’ân’da Kıraât, Tilâvet ve Tertîl Kavramları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2015. S. 18.

¹²⁶ Mecmu’amine’el-müellifîn, *el-Mu’cemü’l-Arabîyyü’l-Esâsî*, “Hassene” md. (Kahire: el-Munazzamatü’l-Arabîyye li’t-Terbiyye ve’s-Sekafe ve’l-Ulûm, 1989).

¹²⁷ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu’cemü’l-Müfehres li elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, “Hsn”md., (Kahire: Dârü’l-Hadîs, 1996).

el-Berâ b. Âzib'in rivayet etmiş olduğu bir hadîste 'tahsîn' kelimesine yer verilir. el-Berâ diyor ki : "Ben Resûlüllâh'ı (sav) şöyle buyururken işittim; *Kur'ân'ı Kerîm'i seslerinle güzelleştirin (tahsîn); çünkü güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini arttırır*".¹²⁸

1.3.2. Tezyîn (تزيين)

Tezyîn kelimesinin aslı 'z-y-n' dir ve sözlükte: "Süslemek, zînetlendirmek, bir şeye güzel görünüm kazandırmak gibi anlamlara gelir".¹²⁹ Tezyîn kelimesi, Kur'ân-ı Kerîm'de geçmemekle birlikte "z-y-n", kökünden gelen diğer kalıpları görmek mümkündür. Bunlar ilgili ayetlerde¹³⁰, 'süslemek, süslü göstermek, süslü gösterilmek, zînetlendirmek' mânalarında kullanılmıştır.

Tezyîn kelimesi el-Berâ b. Âzib (ö. 71/690) 'ten gelen bir rivayette geçmektedir. Resûl-i Ekrem (sav) buyurmuştur ki : "Kur'ân'ı seslerinle süsleyin (tezyîn)".¹³¹

1.3.3. Tahbîr (تحيير)

'H-b-r', kökünden gelen tahbir kelimesi "Süslemek, güzelleştirmek", mânasındadır.¹³² Kur'ân-ı Kerim'de geçmeyen¹³³ tahbir kelimesi az da olsa bazı hadis rivayetlerinde yer alır :

a. "Ebû Mûsa el-Eş'ârî (ö. 44/664) 'den gelen bir rivâyette Peygamber (sav), Ebû Mûsa'ya şöyle demiştir : '*Dûn gece senin (Kur'ân) okuyuşunu dinlerken beni bir*

¹²⁸ Dârimî, Fezâilü'l-Kurân, 34; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 575.

¹²⁹ *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, "Zyn" md.

¹³⁰ Bakara, 2/212; Âl-iİmrân, 3/14; En'âm, 6/43, 108, 122, 137; Enfâl, 8/48; Tevbe, 9/37; Yûnus, 10/12, 24; Ra'd, 13/33; Hicr, 15/16, 39; Nahl, 16/63; Neml, 27/4, 24; Ankebût, 29/38; Fâtır, 35/8; Sâffât, 37/6; Mü'min, 40/37; Fussilet, 41/12, 25; Muhammed, 47/14; Fetih, 48/12; Hucûrât, 49/7; Kâf, 50/6; Mülk, 67/5.

¹³¹ Buhârî, Tevhîd, 52; Ebû Dâvûd, Vitir, 20; Nesâî, İftitah, 83; İbn-i Mâce, İkâmetü's-salât,76; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân, 34; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 283; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 768.

¹³² *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, "Hbr" md.

¹³³ Kur'ân'da 'hbr' kökünden gelen (تَحْبِرُونَ) bk., Zuhuf 43/70; (يُحْبِرُونَ) bk.,Rûm 30/15 ve (الْأَخْبَار) bk., Mâide 5/44, 63; Tevbe 9/31, 34. kelimeleri zikredilmektedir.

görmeliydin (Ne kadar memnun olurdun)' ¹³⁴. 'Gerçekten sana Âl-i Dâvûd (as)'a verilen güzel ve yanık sesler (mezâmîr) den bir ses verilmiş' ¹³⁵, diye iltifat edince Ebû Mûsâ sevincini şu ifadelerle dile getirmiştir: 'Beni dinlediğinizi (kapımın önünde durduğunuzu) bilseydim sizin için daha da güzelleştirirdim' (tahbir) ¹³⁶."

b. İbn Mes'ûd'dan bir rivâyette, 'tahbîr' kelimesi, ism-i mef'ûl kalıbıyla ve 'süslenmek' anlamında şöyle geçer : "Kim Âl-i İmrân'ı okursa zengindir. Nisa Sûresi muhabberadır (süslenmiştir)" ¹³⁷

1.3.4. Lahn (لحن)

Kur'ân'ın kıraâtıyla ilgili terimlerden biri de 'lahn' dir. "Lügâtte, 'Nağme, ezgi' dilde ise 'hata etmek, sözün maksudını anlamak', gibi anlamlara gelen 'lahn', terim anlamında da çoğunlukla, dilde ve kıraâtte hata yapmak olarak kullanılır. Bununla birlikte kelimelerin yapısında ve i'rabında hata etmeye 'lahn' denildiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'i okurken yapılan harflerin zât ve sıfatlarına âit hatalara da 'lahn' denir" ¹³⁸

Kur'ân'da bir yerde geçmekte olan ¹³⁹ 'lahn' kelimesi: "İmâ, ta'riz, kinâye, gibi örtülü anlatımlar için kullanılmıştır. Hz. Ömer'in bir sözünde 'lahn'; dil, lisân olarak açıklanmıştır" ¹⁴⁰ "Fetihlerle birlikte Arap olmayan milletlerin Araplar'la karışması neticesinde dilde hatalı kullanımlar, kıraâtte hatalı okuyuşların yanısıra hadislerde de anlam bozuklukları ortaya çıkmıştır. Arap, lügât ve gramer çalışmasının temel sebebini bu durum oluşturmaktadır." ¹⁴¹.

¹³⁴ Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 236.

¹³⁵ Buhârî, Fezâilü'l-Kur'ân, 31; Müslîm, Salâtü'l-Müsâfirîn, 236; Nesâî, İftidâh, 83; Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân, 34.

¹³⁶ Beyhakî, Sünenü'l-kübrâ, III, 12; İbn Hibbân, Sahîh, XVI, 169; İbnü'l-Esîr, en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser, I, 327.

¹³⁷ Bkz., Dârimî, Fezâilü'l-Kur'ân, 16.

¹³⁸ Abdurrahman Çetin, "Lahn" md., D.İA. 2003, XXVII, 55.

¹³⁹ Muhammed 47/30 : "(...) Sen onları söyleyiş tarzlarından/lakırdılarının edasından tanırırsın (...)

¹⁴⁰ Kâmus Tercümesi, "Lhn" md.

¹⁴¹ Çetin, "Lahn" md. a.g.e. XXVII, 55.

“Lahn” kavramı hadis rivayetlerinde söz/kavil¹⁴², hata¹⁴³, nağme (ezgi, melodi)¹⁴⁴ ve dil kuralları¹⁴⁵ anlamında kullanılmıştır.

‘lahn’ ibâresinin anlam bütünlüğünü oluşturan nağme, ezgi, ve melodi gibi ifadelerden ötürü, Kur’ân’ın makamla okunması hususundaki tartışmayla yakından ilgili olduğunu görüyoruz. Bazı âlimler Kur’ân lafzının bozulabileceği, makâmın mânadan öne geçeceği ve asıl amaçtan uzaklaşılacağı gerekçeleri ile Kur’ân’ın makamlı okunmasını uygun bulmamışlardır. Bunların arasında; “Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr, Hasan Basrî, İbrahim en-Neâî, İbn Sirîn, Mâlik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel gibi isimler vardır. Bu görüşü savunanların delillerinden biri, Kur’ân’ın Arap lahni üzere okunmasını ve ehl-i kitabın lahinlerinden sakınılmasını emreden hadîs-i şerîftir.”¹⁴⁶ Lâkin bu hadîsi: “İbnü’l-Cevzî, Heysemî ve Zehebî gibi âlimler sahih görmemiştir.”¹⁴⁷

Kur’ân’ın tecvîd kurallarına uymak şartıyla makamla okunabileceğini söyleyen âlimler ise: “Hz. Ömer, Abdullah b. Mes’ud, Abdullah b. Abbâs, Ebû Hanîfe, Şafî’dir.”¹⁴⁸ “Esas itibariyle Kur’ân-ı Kerîm, kendine has olan nazmında, fevkalâde bir âhenk ve musikîye sahiptir. Nitekim Resûl-i Ekrem (a.s.)’dan, Kur’ân’ın makamlı ve güzel bir şekilde okunmasına dâir teşvik edici hadîs-i şerifler de nakledilmiştir”.¹⁴⁹ “Bu hadîslerde Efendimiz (a.s.)’ın kıraâtini dinleyenleri etkileyen bir özelliğin de tertîl ile olmasından kaynaklandığını görüyoruz”.¹⁵⁰

‘Lahn’ kavramının, “Hatalı okumak, hatalı konuşmak, tecvîd ve i’rabda hata yapmak”, gibi kullanılan anlamları iki bölümde incelenir:

¹⁴² Buhârî, Fezâilü'l-Kur’ân, 8; *Müsned*, V, 113.

¹⁴³ Dârimî, *Mukaddime*, 31.

¹⁴⁴ *Müsned*, V, 55.

¹⁴⁵ Dârimî, Ferâiz, 1.

¹⁴⁶ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, II, 540.

¹⁴⁷ Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tacü'l-Arifîn b. Ali el- Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, II, (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 66.

¹⁴⁸ “Lahn” md., *DİA.*, XXVII, 56.

¹⁴⁹ Buhârî, *Tevhîd*, 50, *Ezân*, 102; Müslîm, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 232-238.

¹⁵⁰ “Lahn” md., *DİA.*, XXVII, 56.

a) **Lahn-ı Celî** (Açık Yanlış): “Harflerin yapısında (zâtî ve lâzımî sıfatlarında) yapılan hatalardır. Bu hatâları Arapça’yı ve Kur’ân’ı okumasını bilenler farkedebilir. Bunlar; bir harfi başka harfle değiştirmek, harf ilâvesi yapmak, mevcut bir harfi terk etmek ya da bir harfin harekesini değiştirmek, harekeli harfi sâkin kılıp, sâkin bir harfe hareke vermek şeklinde sıralanabilir. Kur’ân okunurken bu tür hatalardan kaçınılması farz-ı ayn kabul edilmiştir”.¹⁵¹

b) **Lahn-i Hafî** (Gizli Yanlış): “Harflerin arızî sıfatlarında meydana gelen hatalardır. Ehli olmayan kişiler tarafından anlaşılabilir. Lahn-ı hafîde harfin zâtî ‘yapısı’ değişmez ve mânâ bozulmaz. İhfa, iklâb, izhâr, idgâm gibi uygulamaları terk edip veyâ yanlış yerde yapmak; vacip olan medleri eksik, meddi tabiileri fazla uzatmak; râ harfindeki tekrar veyâ mîm ve nûn harflerindeki gunneleri belirtirken ifrat veya tefritte bulunmak gibi hataları sıralayabiliriz. Kur’ân tilâvetinde bu tür hataların yapılması mekruh görülmüştür”.¹⁵²

1.3.5. Tecvîd (تَجْوِيد)

Tecvîd, ‘جَادَ’ fiilinden türetilmiş tef’îl vezninde bir mastardır. Lügâtlarda, “Bir şeyi güzel ve sağlam yapmak, onu süslemek” manâsındaki tecvîd kavramı için “İfrat ve tefrite kaçmadan sıfatlarına uygun şekilde harfleri mahreçlerinden çıkarmak”, “Kur’ân harflerinin mahreç ve sıfatlarının konu edildiği ilim”, “Kur’ân-ı Kerîm’i harflerin mahreç ve sıfatlarına riâyet edip vakıf, vasıl, sekte vb. tilâvet kurallarına uyararak güzel ve hatasız okumayı öğreten ilim” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁵³

Tecvîd kavramını kısaca şöyle de ifâde edebiliriz: “Tecvîd, harflere her sıfatın hakkını ve müstehakkını vermektir”.¹⁵⁴ Konusu itibariyle tecvîd kavramı ise; “Kur’ân-ı Kerîm’in harfleri ve bunların telaffuzunu içerir. Bu ilimde yeralan başlıca konular; harflerin mahreç ve sıfatları, lâm-ı târif, tenvîn, sâkin nûn ve sâkin mîm’in okunuşuyla ilgili kurallar, idgâm, med ve hükümleri, ra’nın okunuşuyla ilgili kurallar, kalkale,

¹⁵¹ Ebü’l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî, *el-Minehü’l-Fikriyye alâ Metni’l-Cezeriyye* (Kahire: 1308), 28.

¹⁵² “Lahn” md., *D.İ.A.*, XXVII, 56.

¹⁵³ “Tecvîd” md., *D.İ.A.*, XL, 253-254.

¹⁵⁴ Rahim Tuğral, *Ana Hatlarıyla Kur’ân Tecvîdi*, (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 1.

zamir, lafzatullah'ın okunuşu, sekte, Kur'ân okunurken oluşabilecek hatalar (lahn), vakıf ve ibtidâ, vaslın kuralları, tilâvet esnasında mânaya uygun sesin yükseltilip alçaltılması, ve tilâvet adâbı mevzular yer alır. Tecvidin amacı Kur'ân-ı Kerîm'i tertîl ile ve hatasız bir biçimde okunmasını sağlamaktır. Nitekim Müzzemmîl Sûresi 4. âyette beyân edilen, '*Kur'ân'ı tertîl ile oku*' emri ile Furkan Sûresi 32. âyetteki '*O'nu tertîl üzere okuduk*' vahyi, tecvidin gerekliliğini işaret etmektedir".¹⁵⁵ Hz. Ali'nin de âyetlerde beyân edilen tertîli; "Kur'ân harflerinin mahreç ve sıfatlarına uygun bir şekilde telaffuzu ve durulacak yerlerin bilinmesi olarak açıklamıştır".¹⁵⁶

1.4. Tertîl İle Anlam Yakınlığı Olan Kavramlar Arasındaki Farklar

Tertîl ile anlam yakınlığı olan kıraât ve tilâvet kavramlarının arasındaki farkları ve benzer yanlarını 2 başlık altında inceledik. Bunlar: Tertîl ile kıraât, tertîl ile tilâvet şeklindedir.

1.4.1. Tertîl ve Kıraât

Bizim Türkçe'de "okumak" şeklinde ifade ettiğimiz eylemin, Arapça'da üç ayrı tarzda ifade edildiğini görmekteyiz. Elbetteki bu üç kavram birebir aynı anlamı içermez. Benzeyen ve ortak olduğu noktalar olduğu gibi, birbirinden bağımsız ve farklı noktaları da vardır.

Konumuzun bu kısmında kıraât, ve tertîl kavramlarının anlamları açısından birbirleri arasındaki farklı yönlerini incelemeye çalışacağız. Kur'ân'ı Kerim'i okumakla ilgili kavramların; genelden özele doğru kıraât, tilâvet ve tertîl şeklinde bir sıra takip ettiğini söyleyebiliriz. Tertîl kavramı diğer iki kavrama oranla çok daha az kullanılmış, Kur'ân'da iki kez zikredilmiştir.

Kıraât kavramı bir araya getirmek, toplamak anlamında kullanılmaktadır.¹⁵⁷ Dolayısıyla "kıraât etmek"te, bir şeyin yalnızca okunması, mutlak olarak telaffuz edilmesi söz konusu olmaktadır. Kur'ân-ı Kerîm'de kullanılan ayetlerde de ka-ra-e fiilinin kullanımlarında, Kur'ân'ı okumanın niteliğinden, nasıl bir okuma sorusunun

¹⁵⁵ "Tecvîd" md., *D.İ.A.*, XL, 253-254.

¹⁵⁶ İbnü'Cezerî, *en-Neşr*, I, 209.

¹⁵⁷ İbn Manzûr, a.g.e., C. I, 128.

cevabından çok, "okuma eylemi" üzerinde durulmaktadır, ilk ele aldığımız "Oku"¹⁵⁸ ayetinde olsun, "Biz onu okuduğumuz zaman, okunuşuna tabi ol"¹⁵⁹ ayetinde olsun durum böyledir. Ancak tilâvet ve tertîl kelimelerinde bu anlam yoktur. Nitekim kıraât kelimesinin kökü olan karae (قَرَأَ)'den türemiş el-Kar'u (الْقَرْءُ) kelimesi Kur'ân'da toplamak manasında kullanılmıştır.¹⁶⁰ Ancak tertîl kelimelerinde bu anlam yoktur. Tertîl kelimesi söze nisbet edildiğinde,¹⁶¹ okuma anlamına gelmektedir. Ancak kıraât kelimesi yalnız başına okuma anlamında kullanılır. Tertîl kelimesi: "Kendisiyle kullanıldığı şeyin güzel olduğunu ifade etmek içindir. Örnek verecek olursak 'Ratilu'l-Esnâni' (رَتَلُ الْأَسْنَانِ) cümlesi, dişlerin gâyet muntazam, inci gibi dizilmiş, tane tane sayılabilir olması demektir. Tertîl kelimesini Kıraât'tan ayıran diğer bir önemli fark da tertîl; Kur'ân okurken ara vererek, üzerinde durarak ve açıklayarak okuma anlamına gelen kapsamlı bir kavramdır. Nitekim Kur'ân'ı acele ederek okuyan bir kimse için 'tertîl etti' denemez".¹⁶²

Peygamberimiz bir hadis-i şerifinde şöyle buyurmuştur: "Kur'ân sahibine kıyamette şöyle seslenilir; *Oku ve yüksel. Dünyada tertîl ettiğin gibi tertîl et. Şüphesiz senin makamın (dünyada) en son okuduğun âyetin yanındadır*".¹⁶³ Bu hadis bize, kıyamette Kur'ân'ı okuduğumuz (kıraât) kadar değil de tertîl ettiğimiz kadar yükselebileceğimizi bildirmektedir.

¹⁵⁸ Alak, 96/1,3.

¹⁵⁹ Kamer, 75/18.

¹⁶⁰ Fahrüddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, VI, 1.bs., (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 96.

¹⁶¹ İbn Manzûr, a.g.e., XI, 265.

¹⁶² İbn Manzûr, a.g.e., XI, 265.

¹⁶³ Ebû İsa Muhammed b. İsa Sevra, *el-Câmiu's-Sahih Süneni Tirmizî, Kitâbu Fedâilü'l-Kur'ân*, V, (el-Mektebetü'l-İslâmiye, ts.), 177.

1.4.2. Tertîl ile Tilâvet

Tilavet kelimesi bir şeyi takip etmek, izlemek anlamına gelmektedir. Bu kavram da kitap kelimesiyle kullanıldığı zaman okuma manasına gelmektedir.¹⁶⁴

“Tilavet, yalnızca Allah (c.c.)’ın kitaplarını izlemek için kullanılan bir kelimedir. Bu izlemenin şekli bazen okumayı izlemekle, bazen de o kitaplardaki emir, yasak, terğîb, terhib gibi anlamları izlemekle olur. Tilavet kavramı Kıraât’tan daha özel bir manaya sahiptir. Bu nedenle her tilâvete kıraât denir, fakat her kıraâte tilâvet denmez”.¹⁶⁵

Tilâvetin aslında tâbi olmak vardır. “Okumak manâsına gelen kıraât için kullanılmasının nedeni de budur. Zîrâ uygun şekli ortaya çıkıncaya kadar harflerin arka arkaya dizilerek, kelimelerin de bir birbirinin ardı sıra söylenmesi gerekir. Kavram tâbi olmak, anlamında kullanıldığında ‘tulûv’, okumak anlamında kullanıldığında ise masdarı ‘tilâvet’ şeklinde olur”.¹⁶⁶

Tertîl kavramı: “Okuma eyleminden daha ziyade, okumanın niteliği ve okumadaki usulle alakalıdır. Ayetlerin tefsirinde de belirttiğimiz gibi ‘rattil’ emriyle Hz. Peygamber (s.a)’in Kur’ân’ı nasıl okuyacağı beyan edilmiş olmaktadır. Bu emrin ne manaya geldiğini çok iyi bilen Allah Rasûlü (s.a.) artık Kur’ân’ı hep bu yöntemle okumuştur”.¹⁶⁷

“Cenâb-ı Hak tertîlde Kur’ân okumanın şeklini belirlemiştir: ‘Sana Kur’ân’ı verdik ve onu insanlara sindire sindire okuyasın diye (kısımlara) ayırdık ve biz onu yavaş yavaş indirdik’.¹⁶⁸ âyeti tefsir edilirken ‘alâ müksin’ ifadesi ‘tertîlen’ şeklinde anlaşılmıştır. Bu da mutlak anlamdaki kıraâte bir nitelik verildiğini göstermektedir”.¹⁶⁹

¹⁶⁴ İbn Manzûr, a.g.e., I, 128,129.

¹⁶⁵ Râğîb el-İsfahânî, a.g.e., 75

¹⁶⁶ Muhammed b. Ahmed, Kurtubî, *el-Câmi li Ahkâmi’l-Kur’ân*, I, (Kahire: Dâru’l-Kütüp. 1967), 369.

¹⁶⁷ Bkz. Yusuf Ziya Kurtuluş, “Kur’ân-ı Kerîm’de Kıraât, Tilâvet ve Tertîl Kavramları”, 68.

¹⁶⁸ İsrâ 17/106.

¹⁶⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân fi Te’vîli’l-Kur’ân*, VIII thk., İslâm Mansur Abdülhamid vd. (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2010/1431), 161.

Netîce olarak tertîl kavramı; “Diğer iki kavramda zikrettiğimiz gibi bilinçli bir okumayı kastetmektedir. Dolayısıyla okuyucu Kur’ân’ın harflerini tâne tâne, lafızlarını ta’zimle okuyup kalbi başka bir şeyle meşgul olmadan, âyetlerin manâlarını tefekkür edecektir. Bu durum, her iki ifade tarzında da ortak olan noktadır”.¹⁷⁰

¹⁷⁰ Bkz. Yusuf Ziya Kurtuluş, “Kur’ân-ı Kerîm’de Kıraât, Tilâvet ve Tertîl Kavramları”, 69.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TEFSİR VE HADİS KAYNAKLARINDA TERTİL KAVRAMI

2.1. Tefsir Kaynaklarında Tertîl Kavramı

Bu bölümde ‘tertîl’ kavramının tefsir eserlerinde getirilen yorumlarını ele alacağız. Araştırmamızda kronolojik sıra gözetilerek, farklı metodlarla yazılmış toplamda 31 tane tefsir kaynağından yararlanılmıştır.

2.1.1. Mukâtil b. Süleymân’ın (ö.150/767) “*Tefsîru Mukatil b. Süleyman*” İsimli Eseri

Müfessîr Mukatil, el-Furkân 25/32. âyette geçen “tertîl” kelimesini sözlükte, “Yavaş yavaş, sükûnet ile ilerlemek” anlamına gelen “teressül”¹⁷¹ kelimesiyle açıklamış, bahse konu olan âyeti bu çerçevede “Âyet âyet, bir âyetin ardından diğerini okumak” şeklinde tefsîr edip el-İsrâ 17/106. âyetini “*Kur’ân’ı insanlara ağır ağır/yavaş yavaş okuman için bölümlere ayırdık ve onu (sana) parça parça inzâl ettik*” delil göstermiştir. Müfessirimiz el-Müzzemmil 73/4. âyetteki “ertîl” kelimesini de aynı şekilde “teressül” ile açıklamakla birlikte bunun “tebyîn” (açıklamak, beyân etmek) anlamına geldiğini zikredip ilgili sûrenin 5. âyetini “*Biz sana sorumluluğu pek ağır bir söz vahyedeceğiz*” gerekçe olarak göstermiştir.¹⁷²

2.1.2. Yahyâ b. Sellâm’ın (ö. 200/815) “*Tefsîru Yahya b. Sellâm*” İsimli Eseri

Müfessîr Yahya bin Sellam, el-Furkân 25/32. Ayette geçen “Tertîl” kelimesini, sözlükte “izâh etmek” manâsına gelen “Tebyîn” kelimesiyle açıklamıştır. Âyet-i kerîmenin tefsirini de “Açıklamak, beyân etmek” şeklinde ifâde etmiş bu görüşüne delil mahiyetinde Kur-ân’ın yirmi üç senede indirildiğini zikretmişlerdir.¹⁷³

¹⁷¹ Bkz. Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, “Rasele” md, (İstanbul: Dağarcık, 1995)

¹⁷² Mukâtil Bin Süleymân, *Tefsîru Mukatil b. Süleyman*, III, Thk., Abdullah Mahmud Şehhate (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi, 1423/2002), 234.

¹⁷³ Yahya Bin Sellam, *Tefsîru Yahya Bin Sellâm*, I, thk. Hindi Şelbî, (Beyrût: Dâru’l-Mektebetü’l-İlmiyye, H.1425/2004), 480.; Bahsi geçen metnin orijinal hali şu şekildedir; نَبِيًّا. نَزَلَ فِي ثَلَاثٍ وَعَشْرِينَ سَنًا الْفَرَقَانَ: 32 قَالَ فَتَادَةُ: وَبَيْنَاهُ

2.1.3. Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi‘ es-San‘ânî el-Himyeri’nin (ö. 211/826-27) “*Tefsîru Abdurrezzâk*” İsimli Eseri

Müfessîr Abdurrezzâk b. Hemmâm, el-Müzzemmîl 73/4. âyetteki “tertîl” kelimesini “arttırmak, ziyâde etmek” anlamına gelen “med”¹⁷⁴ kavramıyla açıklamıştır. Yani Efendimiz (s.a.v) in okuyuşunun med ile olduğunu ifade ederek “tertîl” den maksadın “med” olduğunu zikretmiştir.¹⁷⁵

2.1.4. Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî’nin (ö.310/923) “*Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kurân*” İsimli Eseri

Müfessir Taberî, Furkân 25/32. âyette geçen “tertîl” kelimesini “(...) *vahyi muhafaza etmen için onu peyderpey sana öğrettik*” şeklinde açıkladıktan sonra, bu kelimenin kıraât ıstılahında *teressül*, (bir metni gereği üzere, acele etmeden ağır ağır okumak) ve *tesebbüt*, (sağlamlaştırma, pekiştirme) manâsına geldiğini ifade etmiş, ardından te’vîl ehlinin (ve rattelnâhu tertîla) ayetinde geçen tertîl kelimesiyle ilgili kendisine ulaşan yorumları şöyle sıralamıştır:

- a- “Tertîl, vahyin parça parça indirilmesi veya bir ayetin ardından ikinci bir âyetin yahut âyetlerin indirilmesidir”.
- b- “Tertîl, *tebyîn* (açıklamak, beyân etmek) ve tefsir etmek (açıklamak, ortaya çıkarmak, kelime veya sözdeki kapalılığı gidermek)” demektir.¹⁷⁶
- c- “Tertîl, açık açık okumak (kırâeten beyyineh)” anlamındadır.
- d- “Tertîl, Kur’ân’ ı açık açık, beyân ederek okumak (tebyîn, tibyân) ağır ağır ve bir âyeti diğerinin peşi sıra okumak” tır.
- e- Tertîl’in mânası; ‘med’, (harfin sesini uzatmak) ve ‘tarh’, (atmak, sözü ağır ve yavaş sarfetmek) tir.¹⁷⁷

¹⁷⁴ “Med” md., *D.İ.A.*, XXVIII., 288-289.

¹⁷⁵ Ebû Bekir Abdurrezzak Bin Hemâm, *Tefsir-i Abdurrezzak*, III, Thk. Mahmud Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru’l-Mektebetü’l-İlmiyye, H. 1419/1998), 356.

¹⁷⁶ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vîli’l-Kur’ân*, VIII, thk., İslâm Mansur Abdülhamid vd. (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2010/1431), 505.

¹⁷⁷ A.g.e., XI, 157.

2.1.5. Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Maturîdî es-Semerkindî'nin (ö.333/944) “*Te'vîlâtü'l-Kurân*” İsimli Eseri

Müfessir, “Furkân Sûresi ve Müzzemmil Sûresi’nde geçen tertîl kelimesinin birbiri ile aynı anlama geldiğini, Kur’ân-ı Kerîm’in tâne tâne ve ağır ağır okunması manâsında olduğunu ifâde eder. Kur’ân’ın tertîl ile indirilmesinin sebebi olarak kolay ezberlenebilmesi, hatırlanabilmesini ve Kur’ân’daki manâ ve hikmetlerin O’na dikkatlice kulak veren kişinin kalbine iyice yerleşmesini sağlamak olarak göstermiştir”.¹⁷⁸ Âyetlerde geçen tertîl kelimesinin, “Arap dilinde; ‘açıklama’ anlamına geldiğini, buna göre tertîle; ‘*Kur’ân’ı adam akıllı beyân et*’ şeklinde bir yorum getirip, açıklamanın ise; ancak ağır ağır, tane tane okuyarak mümkün olduğunu ifâde eder. Kur’ân’ın sadece okunmak için inmediğini, akabinde ise iniş sebeplerini maddeler hâlinde açıklar”. Müellif tertîli, “Allah-u Teâla’nın Kur’ân’a özel kıldığı bir okuyuş şekli olduğunu söyleyerek, tertîl kelimesine; ‘*Kur’ân’ı düşünerek, üzerinde tefekkiir ederek oku*’ anlamını da vermiştir. Ayrıca Kur’ân’daki tanzîmin güzelliğini fark ederek, hikmetlerine hayran kalmanın da tertîl olduğunu belirterek kişiye en yakışanın ve Rabbine en çok yaklaştıran şey olduğunu ifade eder”.¹⁷⁹

2.1.6. Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Maverdî'nin (ö.450/1058) “*en-Nüket ve'l-Uyûn*” İsimli Eseri

Maverdî, Furkân Sûresi’ndeki tertîl kelimesini beş ayrı şekilde açıklamıştır. Bunlar: “Tefrik, tersîl, tefsîr, tafsîl, ve tebyîndir”. Müzzemmîl Sûresine baktığımızda ise bu sayının üçe indiğini görürüz. Maverdî, tertîl et emrini: “*Kur’ân’ı açıkla, tefsir et ve lafızlarını değiştirmeksizin nazmının gereklerini yerine getir.*” ifadesiyle yorumlamıştır.¹⁸⁰

¹⁷⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd elMaturîdî es-Semerkindî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, XVI, Bekir Topaloğlu (İstanbul: Alfabe Basım Yayın, 2019), 201.

¹⁷⁹ A.g.e., XVI, 281.

¹⁸⁰ Mâverdî, Ali b. Muhammed, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, IV, thk. Abdu'l-Maksûd b. Abdurrahîm (Beyrut:Dâr'u Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 144.

2.1.7. Ebü'l-Kâsım Zeynü'l-İslâm Abdü'l-Kerîm b. Hevâzin b. Abdi'l-Melik el-Kuşeyrî'nin (465/1072) “*Letâifu'l-İşârât*” İsimli Eseri

Kuşeyrî, Furkân Sûresinde geçen tertîl ayetini “*Biz onu parça parça indirdik ki onu ezberlemen kolay olsun*”, şeklinde açıklayarak Kur’ân’ın tek seferde değil de aralıklarla, inmesinin hikmetlerinden söz etmiştir. Başta Peygamberimizin ümmî olmasından dolayı, Hz. Cebrâil’in her an inmesi vahyin ezberlenmesinde kolaylık sağladığını, Hz Peygamberin kalbinin sükunete ermesine ve ünsiyetinin devamına vesile olduğunu dile getirmiştir. Nitekim Cebrâil (a.s.)’ın meydana gelen olaylar ve ortaya çıkan durumların gerektirdiği şeyleri her zaman getiriyor olmasını, vahyin mucize oluşunu daha iyi ortaya koyduğunu ve böylelikle Kur’ân’ın, Hz. Peygamberin dışında başka bir kimse tarafından meydana getirildiği yönündeki ithamlardan da uzak tutulduğunu ifade etmiştir.¹⁸¹

Müzzemmil sûresindeki tertîl ayetini ise “*Onu anlamaktan sırrınla feyiz al. Dilinle de onu teenni ile oku*” şeklinde yorumlamıştır.¹⁸²

2.1.8. Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî'nin (ö.516/1122) “*Meâlimü't-Te'vîl*” İsimli Eseri

Begavî, âyette geçen, وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا kısmını şu rivâyetlerle açıklamıştır: “İbn-i Abbas dedi ki: ‘*O’nu/Kur’ân’ı açıkça beyân ettik*’. Nehâî, Hasan el-Basrî ve Katâde’den naklettiği rivâyetlerde tertîl; ‘*Bir ayeti sonraki ayetten iyice ayırmaktır*’.¹⁸³ Begavî, buna göre tertîli: ‘*Dikkatlice düşünüp, ağır ağır sükûnet ile ilerlemek*’ olarak tefsîr etmiştir”.¹⁸⁴ Yine Begavî, “Müzzemmil sûresi 4. ayetinde ise Furkan Sûresi’ndeki İbn-i Abbâs rivâyetini tekrar eder ve devamında Mücâhid’in görüşüne de yer verir; ‘*tertîl,*

¹⁸¹ Ebü'l-Kâsım Zeynü'lislâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî, *Letâifu'l-İşârât*, IV, çev. Mehmet Yalar (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013), 113.

¹⁸² A.g.e., IV, 182.

¹⁸³ Begavî, ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes‘ûd b. Muhammed el-Ferrâ’ el-Begavî, *Meâlimü't- Te'vîl*, 1.bs. (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002), 926.

¹⁸⁴ A.g.e., 926.

kıraâtte çok yavaşça ilerlemektir”, ardından Katâde’nin: ‘*Kıraâtte çok iyi bir tespitite bulunmaktır*’, şeklindeki rivâyetine yer vermiştir”.¹⁸⁵

Ayrıca İbn-i Mes’ud’un bir rivâyette, gece bir rekatta mufassal sûreler okudum diye söyleyen kimseye: “Kur’ân’ı bir şiir gibi çok hızlı şekilde mi? O’nu kuru hurmalar gibi saçmaym. Şiir gibi hızlı bir şekilde okumayın. Acâyiplikleri üzerinde durarak kalplerinizi harekete geçirin. Sûreyi hemen bitirmeyi düşünmeyin,” şeklinde söylediğini de tefsirine almıştır.¹⁸⁶

2.1.9. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî'nin (ö.538/1144) “el-Keşşâf ‘an Hakâ’iki Ğavâmizi’t-Tenzîl ve ‘uyûni’t-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vîl” İsimli Eseri

Müfessir Zemahşerî, Furkân/32. Ayetine dâir; Kur’ân’ın neden diğer üç kutsal kitap gibi tek seferde indirilmediğini tartışmanın gereksiz bir söz olduğunu, zîra parça parça yahut tek seferde indirilmesinin Kur’ân’ın mucize olmasına bir etkisinin olmadığını söyleyerek şöyle devâm eder:

“Parça parça göndermekle O’nu anlamana ve ezberlemene yardımcı olmayı ve kalbini kuvvetlendirmeyi amaçlıyoruz. Çünkü bir mesajı iyice anlayıp, diğerine geçmek, akılda daha kalıcı olmasını sağlar. Hz. Peygamberin durumu Musâ, İsâ ve Dâvud (a.s) dan farklı olup okuma yazması olmadığından, ümmîydi. Onlar gibi okuma ve yazma bilmiyordu dolayısıyla vahiyleri sözlü olarak alıp zihninde tutması gerekiyordu. Bunun neticesinde Kur’ân ona parçalar halinde yirmi –veya bir rivayete göre yirmi üç- yıl içinde indirildi.”

Zemahşerî aynı zamanda bu ayet-i kerîmeyi : “ ‘Onu parça parça indirdik ve tertîl ettik’ şeklinde açıklamış, tertîle ise; ‘âyet âyet, durak durak’ anlamını verip, ‘O’nun tane tane okunmasını emrettik’, şeklinde de bir yorum getirmiştir. Devamında ise Kur’ân tertîline açıklık getirmiş; peş peşe gelen seyrek olarak dizilmiş dişlere

¹⁸⁵ A.g.e., 1356.

¹⁸⁶ A.g.e., 1356.

benzetmiş ve Kur'ân'ı harfleri açık şekilde , hareketlerini doyurarak, yavaş yavaş, hakkını vererek okumak şeklinde tarif etmiştir".¹⁸⁷

2.1.10. Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî (ö.597/1201)'nin “ Zâdü'l Mesîr fî İlmi't-Tefsîr” İsimli Eseri

İbn'ül Cevzî, “Kur'ân'ı Kerîm'in parça parça indirilmesini, Hz. Peygamber'in gönlünü kuvvetlendirip basiretinin artmasını sağlamak amacıyla olduğunu ifade eder, O'na her durum ve olay hakkında vahyin indiğini, bunun da kalbini daha da kuvvetlendirip, basiretini daha çok açtığını ve yalnızlığını daha çok giderdiğini söyleyerek bu sebeple, ‘O’nu tane tane okuduk’, şeklinde yorumlayıp, tertîli; ‘ağır ağır indirip acele etmemek’ olarak tefsir eder.”¹⁸⁸

2.1.11. Ebû Abdillah Ebü'l-Fazl Farüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî'nin (ö.606/1210) “et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Gayb)” İsimli Eseri

Râzî Müzzemmîl Sûresi 4. ayeti'nde: “Allah-u Teâla'nın Hz Peygamber (sav)'e gece namazını emretmesini, âyetlerin hikmet ve incelikleri hakkında iyice düşünebilmesi için, Kur'ân'ı tertîl ile yani tâne tâne okumasını emrettiğini söylemiştir. Allah'ın zikrine vâsıl olunca, kişinin Allah'ın azâmet ve celâlini anladığını, ümit ve korku elde edildiğini ifade ederek bu durumda mârifetullah nuru ile kalbin aydınlandığını söyler. Kur'ân'ı hızlı okumanın ise kişinin O'nun manâlarına vâkıf olamadığını gösterdiğini açıklar.”¹⁸⁹

Râzî eserinde Kur'ân'ın inkarcılara vermiş olduğu cevapları şöyle îzah etmiştir: “Öncelikle, Hz. Peygamber'in ümmî olması nedeniyle âyetleri ezberlemesi zor

¹⁸⁷ Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâ'iki't-Tenzîl*, IV, çev. Muhammed Coşkun vd. (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 850-852.

¹⁸⁸ İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü'l-mesîr*, IV, (Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1404/1984), 88.

¹⁸⁹ Râzî, Ebû Abdillah Ebü'l-Fazl Farüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî, *et-Tefsîru'l-Kebîr el-Müsemma Mefâtihu'l-Gayb*, X, 2. bs. (Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Terâsi'l-Arabî, 1997), 682.

olmasın, sağlam ezberleyip yanılmaktan ve O’nu az okumaktan uzak olsun diye Kur’ân’ın parça parça indirildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda azar azar indirilerek, insanlara O’nun hükümlerinin hafifletildiğini, her bölümünün, indirilmesiyle inkârcılara meydan okunduğunu ifade eder. Hz. Peygamber’in Cebrâil (a.s.)’ı her gördüğünde kalbinin kuvvet kazandığını, bunun yanısıra Hz. Cebrâil’in de Allah kelâmını her indirişinde şeref yönüyle yükselmesinin de bir hikmet olduğunu anlatır”.¹⁹⁰

Râzî, “Kur’ân’ın okunmasının aceleyle olmayacağını belirterek , tüm harflerin anlaşılır bir şekilde telaffuz edilmesi gerektiğini ve işba’ ile Kur’ân okumanın tamam olacağı görüşündedir”.¹⁹¹

Tertîlin, “Bir şeyi sırasıyla, tek tek yapmak manâsına geldiğini تَعْرُزٌ cümlesinin ‘düzgün bir şekilde dizilen’ anlamına geldiğini, sözde tertîlin ise, yavaş yavaş, özenli davranarak, güzelce okumak şeklinde anlamak gerektiğini belirtir”.¹⁹²

2.1.12. Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtûbî’nin (ö. 671/1273) “el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân” İsimli Eseri

Kurtûbî, tertîl kelimesinin tertîb etmek, düzenlemek gibi anlamlarını dikkate alarak âyeti düzenli okumak şeklinde yorumlamıştır.¹⁹³ Müfessir: “Müzzemmil Sûresi’nde geçen tertîl kelimesini ise ‘harf harf, ağır ağır acele etmeden ve anlaşılır bir şekilde manâlarını düşünerek okumak’ olarak tefsir etmiştir”.¹⁹⁴

2.1.13. Kadı Nasrûddîn Ebû Saîd Abdullah b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî’nin (685/1286) “Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl” İsimli Eseri

Kadı Beydâvî’nin tefsirine baktığımızda onun da diğer müfessirlerin yorumladığı gibi Kur’ân’ın diğer eski kitaplar gibi tek seferde toptan olarak değil de parça parça indirilmesinin faydalarından bahsederek bazılarına şöyle işâret etmiştir: Böyle

¹⁹⁰ A.g.e., VIII., 457.

¹⁹¹ A.g.e., XXX., 173.

¹⁹² A.g.e., X., 682.

¹⁹³ Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi’l-Kur’ân*, XIII, (Kahire: Dâru’l-Kütüp, 1967), 29.

¹⁹⁴ A.g.e. XIX., 37-38.

parâkende indirmenin gönlünü kuvvetlendirip ezberleme ve anlamaya, kalbine (hâfızana) yardım ettiğini, O'nun durumunun diğer peygamberlere benzemediğini, ümmî olduğu için toptan indirildiğinde zorlanacağını belki de tamamlayamayacağını söyler. Bir şeyi almanın azar azar gelmesiyle olacağını aynı zamanda parça parça indiği vakit her parçasında ona bir benzerini getirmeleri hususunda meydan okunduğunu, onlar da karşılık veremeyince Hz. Peygamberin kalbinin daha da kuvvetlendiğini aktarır.

“Tertîl’in aslının, dişlerde kullanıldığını ve aralarını açmak, onları seyretmek anlamında kullanıldığını ifade eder. Tertîli, ‘*onu tane tane okumakla okuduk, sana azar azar yavaş yavaş yirmi yahut yirmi üç yılda okuduk*’ şeklinde yorumlar”.¹⁹⁵

2.1.14. Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî'nin (ö.710/1310) “Medârikü't Tenzî'l-ve Hakikatü't-Te'vîl” İsimli Eseri

Nesefî şöyle demiştir: Bu şekilde onu parçalara ayırdık ve tane tane okuduk. Yani onu ayet ayet şeklinde takdir ettik. Ya da onu, tane tane okumamızı bize emretti. Nitekim âyet-i kerime de: “Kur’ânı tane tane oku” buyurulmaktadır. Yani onu, tane tane, dura dura oku, demektir. Ya da onu, bir güzel açıkladık, demektir. Tertîl; tane tane ve dura dura okumada âşikar olmaktadır.¹⁹⁶

2.1.15. Ebü'l-Hasen Alâüddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhim el-Hâzin el-Bağdâdî'nin (ö. 741/1341) “Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl” İsimli Eseri

Hâzin’in açıklamasında; “Hz. Peygambere daha anlaşılır olması ve onunla amel edilmesinin kolay olması için parça parça okuduk.” Yorumuna yer vermiştir. Tertîli: “ Ağır davranmak, durmak, okuyuşun harf harf olması; tahkîk, işba’ ve bazı meddi diğer medde tercih etmek”, olarak yorumlamıştır. Müfessir, “Cenâb-ı Hakk’ın, Hz. Peygamber’e öncelikle gece kalkışı, sonrasında da tertîl ile Kur’ân okumayı emretmesinde bulunan hikmeti, huzuru kalp ile âyetlerin anlamı üzerinde tefekkür ederek namaz kılabilmesi olduğunu”, belirterek şöyle devam eder: “Bununla beraber

¹⁹⁵ Kadı Nasûruddîn, Ebû Saîd Abdullah b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru'r-Te'vîl*, IV, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2015), 21.

¹⁹⁶ Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî, *Medârikü't Tenzî'l-ve Hakâiku't-Te'vîl*, VII, çev. Şerâfettin Şenaslans (İstanbul: Ravza Yayınları, 2007), 402-403.

‘tertîl ile okuyan kimse’ Allah’ı zikrettiğinde, O’nu zikretmekteki yüceliği gönlünde hisseder, cennet ve cehennemi zikrettiğinde korku ve ümit belirir, marifet nuru kalbe iner. Kırâatte hızlı olmak ise buna mânidir.” Hz. Peygamber (a.s)’a yüklenen büyük sorumluluğun zorluklarına göğüs gerebilmesi için de gece namazının emredildiğini belirtir.¹⁹⁷

2.1.16. Ebü'l-Fidâ' İmâmüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî'nin (ö.774/1373) “Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm” İsimli Eseri

İbn-i Kesîr tertîl âyetini: “Katâde'den ‘O’nu tam gerektiği şekilde açıkladık,’ Abdurrahman b. Zeyd'den ise ‘O’nu iyice tefsir ettik,’ rivâyetleriyle tefsir etmiştir”.¹⁹⁸

Müfessir devamında Müzzemmil Sûresi 4. ayeti ise şöyle yorumlamıştır: “Kur’ân’ı tâne tâne okumak demek onu sâkince okumaktır. Bu şekilde okumak Kur’ân’ı idrâk edip düşünmene yardımcı olur. Zîrâ Peygamberimizin okuyuşu da böyleydi”. İbn-i Kesîr, bu yorumunu da Hz. Enes’ten gelen, Rasûlullah’ın okumasıyla ilgili: “*Kur’ân hafızına: Oku ve yüksel...*” rivâyetini aktararak desteklemiştir.¹⁹⁹ Yine İbn-i Kesîr’e göre: “Kur’ân’ı tâne tâne ve güzel bir sesle okunması olduğunu ifade ettikten sonra, bu şekilde Kur’ân okumanın müstehâp olduğuna işaret ederek, ‘*Kur’ân’ı sesinizle süsleyin.*’²⁰⁰ ‘*Kur’ân’ı teğannî ile okumayan bizden değildir*’,²⁰¹ hadîs-i şeriflerine yer vermiş ve âyetin tefsirini ibn-i Mes’ud’dan gelen iki rivâyetle nihâyete erdirmiştir.”

O’nu (Kur’ân’ı) kuru hurma saçar gibi saçmayın, şiir gibi hızlı okumayın. Acâyiplikleri üzerinde durun, kalplerinizi harekete geçirin. Hemen sûreyi

¹⁹⁷ Hâzin, Alâaddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm b. Halîl eş-Şeyhî el-Bağdâdî, *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, III, 1. bs. (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1302), 454-455.

¹⁹⁸ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, thk. İbrahim Şemsüddin, 1. bs. (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999), 99.

¹⁹⁹ Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 18; Ebû Dâvud, *Vitr*, 20.

²⁰⁰ Buhârî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 8; İbn Mâce, *İkâme*, 1; Nesâî, *İftitâh*, 83; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IV, 283.

²⁰¹ Buhârî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 44; Ebû Dâvud, *Vitr*, 20.

bitirmeyi düşünmeyin.” “İbn-i Mes’ûd’a bir adam geldi: Ben mufassal sûreleri bir rekâta okudum, dedi. O da: Şiir gibi hızlı okudun, diye cevap verdi.”²⁰²

2.1.17. Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfi’î’nin (ö.794/1392) “el-Bürhân fi Ulûmi’l-Kur’ân” İsimli Eseri

Zerkeşî’nin yorumu ise şöyledir: “Kur’ân’ın lafızlarını telaffuz edip, harflerin arasını açarak, Kur’ân’ın bütününe nüfuz etmek için tefekkürde bulunup, fasih bir biçimde okumaktır.”²⁰³

2.1.18. Alâeddîn Ali b. Yahyâ es-Semerkandî’nin (ö. 860/1456) “Bahru’l-Ulûm” İsimli Eseri

Semerkandî’nin tefsirine baktığımızda bir önceki müfessirle birçok yorum benzerliği görmektediriz. Kur’ân’ın parça parça inmesinin gerekçelerini ve mûcize oluşunu anlatmaktadır. Bu şekilde; “O’nu parça parça indirmemiz ve onu sana tertîlle tane tane okumamız, seni kuvvetlendirmek içindir.” Şeklinde yorum getirip, tertîlle okumak; “harflerin ve hareketlerin hakkını vermek ile olur.” açıklamasında bulunmuştur.²⁰⁴

2.1.19. Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf es-Seâlibî’nin (ö.875/1471) “el-Cevâhiru’l-Hisân” İsimli Eseri

Seâlibî’nin yorumuna baktığımızda: “Tertîli; ‘Peşpeşe gelen iki şeyin arasını ayırmak’ olarak ifade ettiğini görürüz”.²⁰⁵ Müzzemmil Sûresi 4. âyette ise daha detaylı açıklamaya yer vererek şöyle aktarmıştır: “Acele etme! ve harflerin arasını ayır ki sana açık bir hâle gelsin, yani manâların anlaşılması ve tefekkür için genişlik oluşturmaktır. Böylelikle kalp yumuşar, rahmet ve nur taşmaya başlar”. Seâlibî, Efendimiz (a.s.)’ın okuyuşunun tertîl üzere olduğunu ve harflerinin sayılmak istendiğinde sayılabileceğini

²⁰² Buhârî, Ezân, 106; İbn Kesîr, a.g.e., VIII, 261-262.

²⁰³ Zerkeşî, *el-Bürhân Fi Ulûmi’l-Kur’ân*, I, 449.

²⁰⁴ Alâeddîn Ali b. Yahyâ es-Semerkandî, *Bahru’l-Ulûm*, IV, çev. Ali Kara, (İstanbul: Basın Yayın Matbaacılık, ts.), 436-437.

²⁰⁵ Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed, *el-Cevâhiru’ul-Hisân*, IV thk. Adil Ahmet Abdülmevcût, 1. bs. (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1418/1997), 209.

aktararak, dinleyendeki etkilerine de yer vermiştir. Devamında ise: “ Tertîl ile okumanın saygı ve ihtirâm açısından, acele ederek okumaya nazaran daha etkili olduğuna işaret etmiştir”. Ona göre: “ Kur’ân okumaktan amaç tefekkürdür ve tertîl de bu hususta yardımcı olur. Üç günden az bir sürede Kur’ân’ı hatmetmenin ²⁰⁶ murâd edilen tertîle engel olacağı görüşündedir”.²⁰⁷

2.1.20. Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî'nin (ö. 911/1505) “ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr” İsimli Eseri

Suyûtî, Furkân Sûresinin 32. ayetinde geçen tertîli tebyîn manâsında almıştır.²⁰⁸ Müzzemmîl Sûresi 4. âyetinde ise: “Tertîl kelimesinin, ‘tersîl’ ve ‘tebyîn’ manâlarına geldiğini söylemiş, tertîl ile Kur’ân okumanın, Kur’ân’ı süsleyeceğini ifade etmiştir”.²⁰⁹

2.1.21. Ebussuûd Efendi'nin (ö. 982/1574) “İrşâd'ül-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitabi'l-Kerîm” İsimli Eseri

Ebü's-Suûd, eserinde Kur’ân’ın tertîl edilmesi, âyet âyet, ayrı olarak peş peşe okunmasıdır şeklinde beyân ederek, İbrahim en-Nahâî, Hasan el-Basrî ile Katâde'nin de bu görüşte olduğunu aktarmıştır. İbn-i Abbas'ın: “Kur’ân’ı öyle açıkladık ki, onda tefrîk ve tespît vardır.” yorumuyla, Mücâhid'in: “ Yani biz Kur’ân’ın bölümlerini arka arkaya kıldık.” yorumunu da aktardığını görüyoruz.

Ebü's-Suûd, وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً ayetinde ²¹⁰ geçen تَرْتِيلاً kelimesinin nekra gelmesini manâyı güçlendirmek için olduğunu belirterek; “Böylece biz O’nu indirdik ve O’nu benzersiz bir tertîlle tane tane, parça parça okuduk: O’nun takdirine güç yetirilmez ve âyet âyet parçalanarak düzenlenmesine akıl sır ermez.” şeklinde tefsîr etmiş; “Tertîl emrini, gece

²⁰⁶ Ebü Dâvut, Kıraât, 1; Tirmizî, Kıraât, 13; İbn Mâce, İkame, 178; Ahmed b. Hanbel, *el Müsned*, X, 165.

²⁰⁷ Seâlibî, a.g.e., V, 501.

²⁰⁸ Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Mensûr*, V, (Tahran: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.), 70.

²⁰⁹ A.g.e., VI, 277.

²¹⁰ Furkan, 25/32

ibâdetinde Kur'ân'ı ağır ağır, hakkını vererek, güzel şekilde okumak olduğunu ve bu sâyede seyrek inciler gibi dizilmiş Kur'ân harflerinin sayılabileceğini beyân etmiştir".²¹¹

2.1.22. İsmail Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) “Rûhu'l-Beyân fî Tefsir'il-Kur'ân” İsimli Eseri

Bursevî'nin tefsirine baktığımızda onun da diğer müfessirler gibi: “Kur'ân'ın bir defada topluca indirilmesinin hikmetlerine yer verdiğini, Tevrat'ın bir seferde indirilmesinden ötürü, Yahudilerin onu uygulamada zorluk çektiğini, oysa Hz. Peygamber'e her olay karşısında vahiy inmesinin, O'nun kalp ve basiret gücünü arttırdığını belirtmiştir. Kur'ân'ın bölüm bölüm indirilmesinin diğer peygamberlerden ayırıcı olarak Hz. Peygamber'e bahşedilen bir üstünlük olduğunu ve Kur'ân'ın indirilmekteki amacının, O'nun nurlu kalbinin Kur'ân ahlâkına bürünmesi, O'nun hakikatleri ve ilimleriyle beslenmesi olduğunu belirtmiştir. Bu faydaların ise sadece Kur'ân'ın bölüm bölüm indirilmesi ile sağlandığını ifade ederek, bir misâlîle konuya açıklık getirmiş; suyun da gökten birden indirilmediğini, yağmurun azar azar yağması ile ekinlerin yetiştiğini ve kuvvetlendiğini örnek göstermiştir. Netice olarak tertîli, tane tane ,ağır ağır, okumak şeklinde yorumlamıştır.”²¹²

2.1.23. Şehâbeddin Mahmud el-Âlûsî'nin (ö. 1270/1853) “Rûhu'l-Meânî” İsimli Eseri

Alusî de diğer müfessirlere benzer yorumlarda bulunup, Kur'ân'ın kâfirlere verdiği cevaplar hakkındaki hikmetlerden bahsetmiş ve ayeti: “İşte böylece Kur'ân'ı sana peyderpey indirdik ve bed'i (eşi benzeri olmayan) bir tertîl ile okuduk.” ifadesiyle açıklayıp “Bu, kıraâtın tertîlle yapılması için bir emirdir.” yorumunu da getirmiştir.²¹³

²¹¹ Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitabî'l-Kerîm*, X, çev. Ali Akın, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007), 4392.

²¹² Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, VI, 209.

²¹³ Alûsî, Seyyid Mahmud Şükrü el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i Mesânî*, XXIX, (Beirut: İdârâtü't-Tıbbâti'l-Münîriyye, 1270), 104.

2.1.24. Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî'nin (1866-1914) “*Mehâsinü't-Te'vîl*” İsimli Eseri

Kasimî, “Furkân Sûresi’nde yer alan tertîl kelimesi hakkında kısa ve özlü bir açıklama getirmiş; ‘*Yani onu tafsilatlı şekilde açıkladık.*’ diyerek, tertîlin meleke hâline gelebilmesi ancak kalbin içinde yerini bulmasıyla mümkün olduğuna işaret etmiştir”.²¹⁴

Kasimî'nin Müzzemmil sûresine getirdiği yoruma baktığımızda ise tertîli, “*İyice açıklamak ve üzerinde ağır ağır ilerlemek*” olduğunu görürüz. Ayrıca Zemahşerî’ den naklettiği: “Kur’ân’ın tertîli, ağır ağır ilerleme ve hakkını verme üzerine, onu kıraât etmektir. Kelimelerin güzel ifade edilmesi, harekelerini doyurma ve okuyuşun yerli yerinde olmasıdır. Okuyuş çok hızlı olmamalı ve açıkça söylemeyi de bozmamalıdır.” Kasimî'nin naklettiği bir diğer rivayet ise ise Suyûtî'nin tenbîh başlığı altında yer verdiği: “Bu ayette Kur’ân’ın tertîl ile okunmasından hoşnut olma durumu vardır. Rasûlullah, kıraâti ayet ayet keserdi. Çünkü kıraât harf harf açmaktır...Efendimiz ayetler üzerinde dururdu.” görüşüdür.

Kasimî, tefsîrine şöyle devam eder: “ Bu âyette tertîl ve tedebbüre işaret edilir. Bu şekilde yapılan az bir kıraât, hızlı yapılan çokça kıraâttten daha faziletlidir. Zîra kıraâttten kasıt, onu anlamak ve tedebbür etmektir. Üzerinde iyice düşünüp onunla amel etmektir. Tertîl ve tedebbürle okumanın nitelik bakımından sevabı çoktur; tertîlsiz okumanın nicelik (sayıca) bakımından fazladır. Bu şuna benzetebiliriz: Kişi büyük bir cevherini yâhut değerli bir köleyi hürriyetine kavuşturur. Başkası da çok miktarda para infâk edip, çok sayıda da köle âzâd eder. Her ikisin de alacakları sevap nicelik ve nitelik bakımından farklı olacaktır.”²¹⁵

2.1.25. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın (ö. 1878-1942) “*Hak Dini Kur’ân Dili*” İsimli Eseri

Cumhuriyet Dönemi müfessirlerinden olan Elmalılı, tertîl kelimesini: “Bir şeyi güzel, düzgün ve tertîb ile kusursuz bir şekilde açık açık hakkını vererek açıklamaktır. Aralarında çok değil biraz açıklık bulunmakla beraber, gâyet güzel bir düzgünlükte

²¹⁴ Kasimî, Muhammed Cemâlüddîn, *Mehâsinü't-Te'vîl*, XI, thk. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, 1. bs. (Kahire: Dâru İhyâ'l-Arabiyye, 1957), 4576.

²¹⁵ Kasimî, a.g.e. C. XVI, 5959.

görülen ön dişlere **تُغَرَّرُ** derler. Sözü de öyle tâne tâne, yavaş yavaş, ara vererek ve güzel sıralama ve ifadeyle söylemeye de ‘terfîli kelâm’ derler. Kur’ân’ın terfîli de böyle her harfinin edâsının, tertibinin, manâsının hakkını doyura doyura vererek okunmasıdır. Burada **رَتِّلْ** emrinden sonra **تَرْتِيلاً** mastarıyla vurgu yapılması da bu terfîlin en güzel şekilde olmasının arandığını gösterir. Bir söz aslında ne kadar güzel olursa olsun, gereği gibi güzel okunmayınca güzelliği kalmaz, şeklinde tefsir ettikten sonra, âyette geçen terfîl emrini: ‘Okuyanın manâyı duyması ve dinleyene duyurabilmesi için, Kur’ân’ı tecvîd kurallarına uygun olarak okumak’ şeklinde yorumlamıştır”.²¹⁶

2.1.26. Seyyid b. Kutba b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî’nin (1906-1966) “fî Zilâl’il-Kur’ân” İsimli Eseri

Seyyid Kutup tefsirinde, terfîl âyetini şöyle açıklamıştır: “ *Oysa biz senin moralini güçlendirmek ve azmini pekiştirmek için onu böylesine bölüm bölüm indirdik yave ağır ağır okuduk.*” Müfessir devamında ise: “Buradaki ‘ağır ağır okuma’nın anlamını, Cenâb-ı Hakk’ın hikmeti olduğunu, insanların kalplerinin ihtiyaçlarına ve kabul etmeye yönelik yeteneklerine ilişkin bilgisi uyarınca izlenen, sürekli ve aşamalı bir iniş süreci” olarak değerlendirmiştir.

“Kur’ân’ı Kerîm’in bu yöntemi sayesinde, insan vicdânını değiştirme hususunda, olağanüstü başarılar kazandığını söyleyip, Kur’ân’ın mesajını parça parça, fakat sürekli akan suyu yudumlar gibi algılayan vicdanların günden güne ondan etkilenip, âdeta onun damgasını kişiliklerine bastıklarını” ifade etmiştir.²¹⁷

2.1.27. İbn. Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tâhir et-Tûnisî’nin (1879-1973) “et- Tahrîr ve t-Tenvîr” İsimli Eseri

İbn Aşûr, Kur’ân’ın terfîl üzere okunmasının: “Kur’ân’ın hızını kolaylaştırmak, dinleyenlerin Kur’ân’ı telakkilerini ve zihinlerini verebilmeleri, telaffuzun anlamın

²¹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, VIII, 5427.

²¹⁷ Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî, *Fî Zilâl’il-Kur’ân*, X, çev., M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ. Hakkı Şengüler, (İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1979), 549.

önüne geçmemesi için okuyucu ve dinleyicilerin manaları tefekkür edebilmeleri” şeklinde maksatları olduğunu söylemektedir.²¹⁸

2.1.28. Vehbe ez-Zuhaylî'nin (1932-2015) “Tefsîru'l-Münir” İsimli Eseri

Zuhaylî, Kur'ân'ın tertîl ile yani ağır ağır ve parça parça indirildiğini söyleyerek, şöyle bir yorumla sözüne devam eder: “Allah Teâla, Rasülünü teyit edip, ona yol göstererek yardımcı olmaktadır. Kur'ân'ın toplu halde inmesi durumunda, ona bir şey sorulduğunda verecek cevabı olmazdı. Parça parça inmesiyle insanlardan gelen suallere, Allah (c.c.) tarafından gelen vahiyyle cevap verirdi.” açıklamasını getirmektedir. Ayrıca Nehhas'dan da naklederek, bunun bir peygamberlik alâmeti olduğunu, çünkü ona ne sorulsa mutlaka cevap alındığını ve bunun ancak bir peygamber tarafından yapılabileceğini ifade etmiştir.²¹⁹

2.1.29. Muhammed Ali es-Sabunî'nin (1930/ -) “Safvetü't-Tefâsir” İsimli Eseri

Son dönem müfessirlerden olan Sabunî'nin de diğer müfessirler gibi Kur'ân'ın neden bir seferde indirilmediğini soran kafirlere, yüce Allah'ın onlara cevap vererek şöyle buyurduğunu söyler: “O Kur'ân'ı, böyle parça parça indirdik ki, onu yüklenmek, ezberlemek ve içindikilerin îcâbını yerine getirmek için kalbini kuvvetlendirelim. Bunu çok güzel bir şekilde genişçe açıkladık.” Sabunî, akabinde bazı rivayetlere yer vermiş, Katâde'nin: “O'nu açıkladık” şeklinde izah ettiğini söyleyerek, Râzi'nin: “Sözde tertîl, onun yavaş yavaş, birbirinin ardından gelmesi demektir. Aslında tertîl, dişlerin seyrek olması manâsınadır.” Yorumundan bahseder ve son olarak da Taberî'nin: “Kıraatte tertîl, ağır ağır okumaktır. Kişi: Onu sana yavaş yavaş öğrettim ki ezberleyesin, der ” şeklindeki açıklamasıyla bitirir.²²⁰

²¹⁸ İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et- Tahrîr ve't-Tenvîr*, I, (Tunus: ts.), 4601.

²¹⁹ Vehbe Zuhaylî, *Tefsîrü'l-Münîr*, X, terc. Hamdi Aslan, Ahmed Efe, vd., (İstanbul: Bilimevi, 2003), 57.

²²⁰ Muhammed Ali Es- Sâbûnî, *Safvetü't Tefâsir*, VII, terc. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990), 103.

2.1.30. Nurettin İtir (1937/ -) “Keyfe Teteveccehü İle'l-Ulûmi ve'l-Kur'âni 'l-Kerîm Masdarühâ” İsimli Eseri

Nureddîn İtir’in, “kemâlû’t tertîli” şöyle izâh ettiğini görüyoruz: “Edâya tam hakkını vermek, medleri tam olarak uzatmak, kiraât esnasında teenni ile hareket etmek, nefes aralarında sekte yapmak, vakıflara riâyet etmektir.”²²¹

2.1.31. Türkçe Meal ve Tefsir (2004) “Kur’ân Yolu” İsimli Eser

Kur’ân Yolu tefsirinde ise tertîl: “Tane tane, hakkını vererek oku” şeklinde açıklandıktan sonra kelimenin sözlükte, “Bir şeyi güzel bir şekilde sıralamak, dizmek açığa çıkarmak ve açıklamak” anlamına geldiğini belirtir. “Burada kastedilenin Kur’ân’ın açık ve düzgün bir şekilde tâne tâne ve yavaş, anlamı üzerinde düşünerek okunması şeklinde ifade eder. Böyle okumanın, Kur’ân’ı Kerîm’i anlamaya ve okumaya daha elverişli olmasından ötürü Allah (c.c.)’ın emrettiğini beyân eder. Nitekim Hz. Peygamberin de Kur’ân’ı, harflerinin hakkını vererek ağır ağır okuduğunu da aktarır”.²²²

2.2. Hadislerde Tertîl Kavramı

Çalışmamızın bu bölümünde hadîs-i şerîflere de yer vermeyi uygun gördük. Her ne kadar bizzat “tertîl” kelimesiyle nakledilen rivâyet sayısı az olsa da hadîs eserlerinde “tertîl” başlığı altında toplanan rivâyetlerin, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in kiraâtına nisbet edildiğinden ötürü, kavramın anlaşılmasına ışık tutması yönüyle bu hadîsleri de zikretmenin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Bir önceki bölümde detaylı bir biçimde açıklamaya çalıştığımız Tertîl kavramının anlamında geçen “Ağır ağır okumak, medli okumak, tebyîn, vs...” gibi îzahları hadîs rivayetlerinde de müşahede etmekteyiz. Örneğin Hazreti Peygamber (s.a.v.)’in “Med” ile okuduğuna dâir hadîs-i şerîf şöyledir:

وعن قتادة قال: سألت أنساً رضي الله عنه عن قراءة رسول الله فقال: كان يمدُّ مدًّا، ثمَّ قرأ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ يَمْدُ بِسْمِ اللَّهِ، وَ يَمْدُ بِالرَّحْمَنِ، وَ يَمْدُ بِالرَّحِيمِ.

²²¹ Nurettin İtir, *Keyfe teteveccehü İlâ'l- Ulûmi ve'l-Kur'âni 'l-Kerîm Masdarühâ*, (Dimeşk: Dâru'r-ru'ye, 2001), 60.

²²² *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, V, (Hayrettin Karaman, v.d. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004), 410.

Katâde anlatıyor: “Enes b. Malik’ten Rasûlullah’ın Kur’ân’ı nasıl okuduğu soruldu. Enes: ‘*Rasûlullah Kur’ân’ı uzatarak okurdu*’, dedi. Sonra Enes; ‘*Bismillahirrahmanirrahim*’ dedi ve ‘*Bismillah*’ ‘*er-Rahmân*’ ‘*er-Rahîm*’ diye uzatarak okudu”.²²³

وَعَنْ أُمِّ سَلْمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا. أَنَّهَا نَعَتَتْ قِرَاءَةَ رَسُولِ اللَّهِ: قِرَاءَةً مُفَسَّرَةً حَرْفًا حَرْفًا.

Bu hadîs-i şerifte ise, Ümmü Seleme (r.a.)’den “ O’nun, Hz. Peygamber (a.s.) in kıraâtını, açık bir şekilde harf harf tavsif ettiği rivayet edilmiştir.”²²⁴

حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا مَهْدِيُّ بْنُ مَيْمُونٍ حَدَّثَنَا وَاصِلٌ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ غَدَوْنَا عَلَى عَبْدِ اللَّهِ فَقَالَ رَجُلٌ قَرَأْتُ الْمُفَصَّلَ الْبَارِحَةَ فَقَالَ هَذَا كَهَذَا الشَّعْرِ إِنَّا قَدْ سَمِعْنَا الْقِرَاءَةَ وَ إِنِّي لَأَحْفَظُ الْقُرْآنَ الَّذِي كَانَ يَفْرَأُ بِهِنَّ النَّبِيُّ ثَمَانِي عَشْرَةَ سُورَةً مِنَ الْمُفَصَّلِ وَسُورَتَيْنِ مِنَ الْحَمِّ

Yine başka bir hadîs-i şerifte, Kur’ân’ın, şiirin kesik kesik sür’âtle okunması gibi çabuk çabuk okunmaması gerektiğine işaret edilmektedir. “Ebû Vail Şakîk ibn-u Seleme şöyle dedi: Biz kuşluk vakti Abdullah İbn Mes’ûd’un yanına gittik. Bir kimse: ‘*Ben dün gece el- Mufassal’ı okudum,*’ dedi. Bunun üzerine İbn Mes’ûd: ‘şiir okuyuşu gibi çabuk çabuk okudun. Bizler kırâati işittik ve ben Peygamber’in okumak i’ tiyâtında olduğu uzunlukta birbirine yakın sûreleri el-Mufassal grubundan on sekiz sûreyi ve Hâ Mîm âilesinden iki sûreyi elbette ezberimde tutmaktayım,” dedi.²²⁵

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا جَرِيرٌ عَنْ مُوسَى بْنِ أَبِي عَائِشَةَ عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا فِي قَوْلِهِ لَا تُحْرَكُ بِهِ لِسَانُكَ لِتَعْجَلَ بِهِ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ إِذَا نَزَلَ عَلَيْهِ جِبْرِيْلُ بِالْوَحْيِ وَكَانَ مِمَّا يُحْرَكُ بِهِ لِسَانُهُ وَ شَفَقْتِيهِ فَيَسْتَنْدُ عَلَيْهِ وَكَانَ يُعْرِفُ مِنْهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ الْآيَةَ الَّتِي فِي لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا تُحْرَكُ بِهِ لِسَانُكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ فَإِذَا أَنْزَلْنَاهُ فَاسْتَمِعْ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ قَالَ إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ نُبَيِّنَهُ بِلِسَانِكَ قَالَ وَكَانَ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيْلُ أُطْرَقَ فَإِذَا ذَهَبَ قَرَأَهُ كَمَا وَعَدَهُ اللَّهُ

Bu hadîste ise Kıyâmet Sûresi’nde geçen, Peygamber Efendimiz’e Kur’ân-ı okumada nasıl hareket etmesi hususunda, bir uyarı mahiyetinde olan âyetler yorumlanmıştır.

²²³ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 42, 29; Ebû Dâvud, Salât 355, (1465)

²²⁴ Tirmizî, Sevâbu’l-Kur’ân 23, (2924); Ebû Dâvud Salât 335, (1456); Nesâî, Salât 83, (2, 181).

²²⁵ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân, 65, (5138).

İbn Abbas: “(Resûlüm!) Vahyi çabucak okumak için dilini kımlatma!”²²⁶ âyeti hakkında şöyle demiştir:

“Hz. Peygamber (sav), Cebrâil (a.s.) kendisine vahiy getirdiği zaman, vahiyle birlikte dilini ve dudaklarını hareket ettirdi. Bu durum onun için son derece zordu. Onun bu hâli herkes tarafından bilinmekte idi. Derken Allah Teâlâ ‘kıyamet gününe yemin ederim’²²⁷ diye başlayan sûredeki; ‘(Resûlüm!) ‘Vahyi çabucak okuman için dilini kımlatma! Şüphesiz onu toplamak ve okutmak bize aittir’, âyetlerini indirdi, yani bu Kur’ân’ı hafızanda toplamak ve okutmak bize aittir”.²²⁸

“O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et!”²²⁹ Yani biz onu indirdiğimiz zaman, onu dinle! “Sonra şüphelen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir”²³⁰

İbn Abbâs: “Onu senin lisânınla beyân etmek bize aittir.” dedi.

Yine İbn Abbâs: “Hz. Peygamber (sav), Cebrâil (as) ona geldiği zaman sessizce dinler, Cebrâil (as) gittiği zaman ise Allah’ın vad ettiği gibi gelen vahyi okurdu” dedi.²³¹

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ أَخْبَرَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ حَدَّثَنِي عَا صِمُّ بْنُ بَهْدَلَةَ عَنْ زَيْدٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍ وَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ :
يُقَالُ لِمَا جَبَّ الْقُرْآنُ أَقْرَأَ وَ رَتَّلَ كَمَا كُنْتَ تُرْتِّلُ فِي الدُّنْيَا فَإِنَّ مَنَزْلَكَ {مَنَزْلَتَكَ} عِنْدَ آخِرِ آيَةٍ تَقْرَأُهَا.

Tertîl ile okumanın yer aldığı bu hadiste: Abdullah b. Amr. (r.a.); demiştir ki: Resûlullah (s.a.) şöyle buyurdu:

“Kur’ân sahibine; Oku ve yüksel, dünyada tertîl üzere okuduğun gibi (burada da) tertîl üzere oku. Şüphesiz senin makamın okuyacağın son âyetin yanındadır.” denilir.²³²

²²⁶ el-Kiyâme 75/16.

²²⁷ el-Kiyâme 75/1.

²²⁸ el-Kiyâme 75/16-17

²²⁹ el-Kiyâme 75/18

²³⁰ el-Kiyâme 75/19

²³¹ Buhârî, Fedâilü'l-Kur’ân, 66, (5138).

²³² Tirmizî, Sevâbü'l-Kur’ân, 18; İbn Mâce, Edep 52; Ahmed b. Hanbel, II, 192.

Peygamberimiz (a.s), Kur'ân'ın dikkat ve özenle okunması gerektiğinin üzerinde durmuş ve “*Kalpleriniz üzerinde birleştiği sürece Kur'ân'ı okuyun, kalben ondan ayrılınca okumayı bırakınız*”²³³ buyurmuştur. Bu hadisten Kur'ân'ın kalp huzuru ve zihin uyanıklığı ile okunacağı anlaşılmaktadır²³⁴

Yine tertîl kavramının anlamlarından biri olan med ile okumaya örnek olarak verebileceğimiz bu hadîste: Katâde (r.a.) ; demiştir ki: Enes (r.a.)’e Resûlullah (s.a.)’in okuyuşunu sordum: (Çekilmesi gereken harfleri) iyice çekerdi dedi. ²³⁵

Zikredeceğimiz son hadîs-i şerifte ise Peygamber (a.s.)’in okuyuşunu Ümmü Seleme (r.a.) şöyle anlatır: Ya’lâ b. Memlek’den rivâyet edildiğine göre; O: Ümmü Seleme (r.a.)’ya Resûlullah (s.a.) ‘in (Kur’ân) okuyuşunu ve gece namazını sordu. Ümmü Seleme (r.a.): Onun namazından size ne? Namaz kılar namaz kıldığı kadar uyur sonra uyuduğu kadar namaz kılar, sonra namaz kıldığı kadar yine uyurdu. Bu hal sabah oluncaya kadar (böylece devam eder)di, dedi. Ve Resûlullah’ın okuyuşunu târif etti: öyle ki onun okuyuşunu harf harf târif ediyordu.)²³⁶

²³³ Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, , 34; Müslim, Sıyâm, 184;Tirmizî, Kıraât, 13; İbn Mâce, İkâme, 178.

²³⁴ Abdurrahman Çetin, *Kıraâtların Tefsire Etkisi*”, (İstanbul: Marifet Yay., 2001), 22.

²³⁵ Buhârî, Efdâilü'l-Kur'ân, 29; Tirmizî, Mevâkit, 70, Menâkıb 73; Nesâî, İftitah, 82; İbn Mâce, İkme 179; Dârimî, Siyer, 78.

²³⁶ Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'ân, 23,; Nesâî, İftitâhü'l-Kur'ân, 13, Kıyâmü'l-leyl 13; Ahmed b. Hanbel, VI, 294-300.

SONUÇ

Çalışmamız neticesinde ulaştığımız sonucu özetle aktarmak gerekirse; tezimizin konusunu teşkil eden tertîl kavramı, insanların hidâyetini hedefleyen ilâhi kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'in okunması ve anlaşılmasına yönelik oldukça önemli kavramdır.

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerîm'de, Furkân Sûresi 32. âyet ve Müzzemmîl Sûresi 4. âyette geçen tertîl kavramının lûgat anlamına baktığımızda (ra-te-le) kökünden gelip, bir şeyin düzen bulması, düzgün ve tertipli olması şeklinde açıklandığını ve Arapların da “düzenli diş” “düzgün kelâm” gibi ifadeleri kullandığını görmekteyiz. Kur'ân'ın tertîl kavramına yüklediği anlamla birlikte, daha sonraları Kur'ân'ı okumak üzere, O'nun okuyuş seyrini ve tarzını belirleyici bir terim olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Bunun yanısıra Kur'ân okumaya dâir kavramla anlam yakınlığı arz eden kavramlarının karşılaştırılmasında, özellikle tertîl, kıraât ve tilâvet terimlerinin sıklıkla birarada kullanılmasına rağmen, aralarında bazı farklılıklar olduğunu görmekteyiz. Kıraât kavramı: Bir araya getirmek, toplamak ve okumak anlamlarını içermektedir. Burada daha ziyâde salt bir okumaktan bahsedilmektedir. Anlamını düşünmek ikinci planda kalmaktadır. Tilâvet de ise okumanın yanı sıra anlama, idrâk etme, uyma takip etme gibi manâlar vardır. Nitelikli bir okumayı ihtivâ eder. İlâhî kelâmın okunması olarak en fazla kullanılan kavramdır. Kıraâte göre daha bilinçli bir okumadır. Tertîl ise görebildiğimiz kadarıyla, üçüncü merhalede yer alıp okumanın gâyesi olan düşünme, anlama ve hâle bürünmeyi temsil ederek, âdetâ bunun metodunu bize öğretmektedir.

Tezimizde ağırlıklı olarak tefsir kaynaklarından yararlanarak elde ettiğimiz tertîl kavramının açıklanmasında kullanılan ifadeleri zikredecek olursak şu şekilde sıralayabiliriz:

- a) Tesebbüt (sağlamlaştırma, pekiştirme)
- b) Tebyîn (açıklamak, açıktan açığa beyân etmek)
- c) Tefsîr (ortaya çıkarmak, sözdeki kapalılığı gidermek)
- d) Teressül (acele etmeden sükûnetle ilerlemek)
- e) Med (harfin sesini uzatmak)
- f) Tarh (atmak, sözü ağır ve yavaş sarf etmek)
- g) Tefrik (iki şeyi birbirinden ayırmak)
- h) Tafsil (bir şeyi ayrıntılara inerek açıklamak)

- i) İşba' (hareke ve medleri tam yapmak)
- j) Tedebbür (düşünmek)
- k) Teenni (acele davranmama, ağırdan alma)
- l) Teemmül (etrafılıca ve derinlemesine düşünmek, dikkatle bakmak)

İncelemiş olduğumuz bu iki ayette, müfessirlerin tertîl ile okumanın anlamını, hikmet ve faydalarını tespit etmeye çalıştıklarını, bunu yaparken de zikrettikleri rivâyetlerin benzerliğinden ötürü, birbirlerine yakın görüşler ortaya koyduklarına şâhid olmaktayız.

Genel olarak bir değerlendirme yaptığımızda ise şu sonuçları çıkarmamız mümkündür: Tertîl; Kur'ân'ı açık bir şekilde, dinleyenin neredeyse okunan harfleri sayabilecek tarzda, tane tane ve ağır ağır, lafzın güzelliğini ortaya çıkararak, tecvîdine; harflerin mahreç ve sıfatlarına riâyet ederek, hareke sükûn ve medleri belirtip hakkını vermek sûretiyle, vakıf ve ibtidâ yerlerini bilerek ve dikkatlice okumak şeklinde tarif edebiliriz.

Ayrıca Kur'ân'ı âyet âyet okuyarak, birinin hakkını verdikten sonra diğerine geçmenin, harfleri ve kelimeleri bağımsız yâhut birbirine bağlantılı okurken, iyice belirtip, düzenli bir şekilde sıralamak, devamında ise manâyı ortaya çıkaracak olan seyrin tertîl ile mümkün olduğunu kavrayıp, kalbe huzur verecek tarzda ağır ağır okurken insanı hayrete düşüren anlamları hakkında düşünmek ve okuyuş esnasında âyetlerin anlamlarına göre ses tonunu ayarlayıp, hitâp ifâde eden yerlerde muhatabına konuşur gibi, cehennem âyetlerinde sesin korku ve haşyetle titremesi, cennet âyetlerinde ise sevinç ve müjde ifadesiyle sesin yükselmesi, tertîlin anlam boyutu ile alâkalıdır.

Kanaâtimizce; tertîl kavramı daha ziyade Kur'ân-ı Kerîm'in okunmasıyla ilgili gibi görünmekte ise de yalnızca okumayla sınırlandırılacak bir düzeyde görülmemelidir. Zîrâ müfessirlerin de yaklaşımlarının bu yönde olduğunu görmekteyiz. Cenâb-ı Hâkk'ın, kullarına indirdiği, ilk emri "oku" olan Kur'ân'ı Kerîm'in, nasıl ve ne şekilde okunması gerektiğini yine kendisi belirleyerek, bizlere tertîl ayetlerini göndermiştir. Nitekim Peygamber (a.s.)'ın da geceleri tertîl üzere Kur'ân okuyarak Rabbiyle buluşmasını kendimize örnek alarak, ilâhi emre uymamız ve mükellefiyetimizi yerine getirmemiz hususunda özen göstermemiz gerektiğini âcizâne belirtmek isteriz. Rızasını kazanmayı ümîd ederek çıktığımız bu yolda bizleri ilmiyle nasıplendirip, bu

Çalışmanın ortaya çıkmasına vesile kılan Rabbi'mize sonsuz şükürler olsun. Rızasına ve marifetine ulaşıp, muhabbetini kazanan kullarından eylesin.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-Müfehres li elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, "Hsn"md., Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1996.
- Akpınar, Ali. *Kur'ân Niçin ve Nasıl Okunmalı*, 4. bs. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, 2013.
- Alûsî, Seyyid Mahmud Şükrü el-Alûsî el-Bağdâdî. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebî-i Mesânî*, 15 Cilt. Beyrut: İdârâtü't-Tıbâati'l-Münîriyye, 1270/1854.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Begavî. *Meâlimü't- Te'vil*, 8 Cilt. 1.bs. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1423/2002.
- Beydâvî, Kadı Nasûruddîn, Ebû Saîd Abdullah b. Muhammed eş-Şirâzî el-Beydâvî. *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru'r-Te'vil*, 5 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2015.
- Beyhâkî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhâkî. *Sünen'ül-Kübrâ*, 3 Cilt. thk. Muhammed AbdüMükerrime: Dâru'l-Bâz, 1414/1994.
- Birişik, Abdülhamit. "Kur'ân" md., *DİA*, C. 26, 383-388. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fî. *Sahîh-i Buhârî*. thk. Mahmud Muhammed Hasan Nessar. Lübnan: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1971.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*, 10 Cilt., 1995. Nşr. Halil Eser, İstanbul: Mektebetü Eser, 1969.
- Cüreysî, Muhammed Mekkî. *Nihâyetü'l-Kavli'l- Müfîd fî İlmi Tecvîdü'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 1 Cilt. thk. Abdullah Mahmud Ömer, Beyrut: Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, 1433/2012.
- Çetin, Abdurrahman. *Kıraâtların Tefsire Etkisi*, İstanbul: Marifet Yay., 2001.
- . "Lahn" md., *DİA*, C. 27, 55. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- . "Tevvîd" mad. *D.İ.A.*, C. 40, 253-54. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. El-Fazl. *es-Sünen*. 2 Cilt. Thk. Fevvez Ahmed Zemerli ve Hâlid es-Sebi' Alemi. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.
- Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemâm. *Tefsir-i Abdurrezzak*, 3 Cilt. thk. Mahmud Muhammed Abduh, Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-ilmîyye, H. 1419/1999.
- Ebû Bekr, Alaüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ahmed es-Semerkindî. *Bahru'l-Ulûm*, 6 Cilt. Basın Yayın Matbaacılık, çev. Ali Kara, ts.
- Ebû Ca'fer, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'ân*, 12 Cilt. thk. İslam Mansur Abdülhamid vd., Kahire: Dâru'l-hadîs, 2010/ 1431.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *Es-Sünen*. 6 Cilt. thk. Muhammed Nasreddin el-Albânî. Riyad: Mektebetü'l-Maârif, 1417/1997.
- Ebussuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-Selîm ilâ mezâya'l-Kitab-ül Kerîm*, 8 Cilt. çev. Ali Akın, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007.
- El-Hakîm, Ebû Abdîllah Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hakîm en-Nîşâbûrî. *El-Müstedrek ale's-Sahihayn*, çev. M.Beşir Eryarsoy, Konya: Konevî Yayınevi, 2013.
- El-Herevî, Ebû'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Sultân Muhammed el-Kârî el-Herevî. *el-Minehü'l-Fikriyye alâ Metni'l-Cezeriyye*, Kahire: 1308.
- El-Kuşeyrî, Ebû'l-Kâsım Zeynülişlâm Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdilmelik el-Kuşeyrî. *Letâifu'l-İşârât*, 6 Cilt. çev. Mehmet Yalar, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013.
- El-Maturîdi, Ebû Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Maturîdi es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 18 Cilt. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Alfabe Basın Yayın, 2019.
- El-Müellifin, Mecmu'amine'. *el-Mu'cemu'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, "Hassene" md. Kahire: el-Munazzamatü'l-Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekafe ve'l-Ulûm, 1989.
- . *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, "Hbr" md.
- . *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, "Zyn"md.

- El-Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tacü'l-Arifîn b. Ali el-Münâvî. *Feyzü'l-Kadîr*, 6 Cilt. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı*, İstanbul: İşaret Yayınları, 2018.
- Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Ebü'l-Fazl Farüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî. *et-Tefsîru'l-Kebîr: Mefâtihu'l-Ğayb*, 16 Cilt. 1. bs. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1981.s
- Ferâhidî, Ebû Abdirrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbü'l-'Ayn müratteben alâhurûfi'l-mu'cem*, 4 Cilt. thk. Abdülhamîd Hendâvî, Beyrût: Dâr'ül-Kütübi'l-'ilmiyye, 1424/2002.
- Fırat, Yavuz. "Kıraât Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 13, (2002): 264.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb. *Besâiru zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, 6 Cilt. thk. Muhammed Ali el-Bühâr-Abdülalîm et-Tahâvî, Kahire: İhyâu't-Turâsî'l-İslâmî, 1416/1996.
- . *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1413/1993.
- Geylânî, Muhyiddîn Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Ebî Sâlih Mûsâ Zengîdost el-Geylânî. *Geylânî Tefsiri*, 6 Cilt. çev. İbrahim Işıtan, İstanbul: Geylânî İlim Araştırma Yayın Merkezi, 2012.
- Güloğlu, N. Vildan. "Kur'ân-ı Kerim'de Tilâvet" Yayınlanmamış Doktora Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Hanbel, Ahmed b. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*, 11 Cilt. Thk. Seyyid Ebû Muâfî en-Nûrî. Beyrut: Alem'ul-kütüb, 1419/1998.
- Hâzin, Alâaddîn Ali bin Muhammed bin İbrâhim bin Halîl eş-Şeyhî el- Bağdâdî. *Lübâbü't-Te'vîl fî Meâni't-Tenzîl*, 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1307.
- İtr, Nurettin. *Keyfe teteveccehü İlâ'l- Ulûmi ve'l-Kur'âni'l-Kerîm Masdarühâ*, Dimeşk: Dâru'r-ru'ye, 2001.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir. *et- Tahrîr ve 't-Tenvîr*, 30 Cilt. Tunus: ts.

İbn Fâris, İbn Hüseyin Ahmed. *Mekâyisü'l-Lüğa*, thk. Abdu's-Selam Muhammed Harun, Kahire: Dâru'l-Fikr, 1969.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî. *El-Müsnedü's-Sahîh*. 5 Cilt. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1993.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 9 Cilt. thk. İbrahim Şemsüddin, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.

-----, 9 Cilt. I. bs. Kahire: Müessesetü Kurtuba-Mektebetü Evlâdi's-Şeyh li't-Türâs, 2000.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 9 Cilt. Beyrût: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1404/1984.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yusuf. *en-Neşr fi'l-Kıraâti'l-Aşr*, Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1431/2010.

İbnü'l-Esîr, Ebû Seâdât Mecdüddîn el-Mübarek b. Esüriddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye Fi Ğarîbi'l-Hadîs ve'l-eser*, 5 Cilt. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî, Beyrût: Mektebetü'l-ilmîyye, 1979.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. 2 Cilt. çev. Abdullah Parlıyan, Konya: Konya Kitapçılık, 2008.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveydî. *Lisânü'l-Arab*. 15 Cilt. 1. bs. Beyrût: Dâru sadr. tsz.

İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrût: ed-Dâru's-Şâmiyye, tsz.

-----, "Telâ" md. *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Beyrût: ed-Dâru's-Şâmiyye, tsz.

Karaman, Hayrettin v.d. *Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2004.

- Kasimî, Muhammed Cemalüddîn. *Mehâsinü't-Te'vîl*, 17 Cilt. tahk. Muhammed Fuâd Abdulbâki, Kahire: Dâru İhyâ'l-Arabiyye, 1957.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 10 Cilt. neşr. Hişam Semir el-Buhârî, Beyrût: Dâru Âlemi'l-Kutubî, 1387/1967.
- Kurtuluş, Yusuf Ziya, “Kur'ân-ı Kerîm'de Kıraât, Tilâvet ve Tertîl Kavramları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- Madatov, Latifshah. “Kur'ân'da Kıraât, Tilâvet ve Tertîl Kavramları” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2015.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-Uyûn*, 6 Cilt. Abdulkaksûd b. Abdurrahîm Beyrut: Dâr-u Kütübî'l-İlmiyye, tsz.
- Mevdûdi, Ebü'l-A'la el-Mevdûdi. *Tefhîmu'l-Kur'ân*, 7 Cilt. terc. Muhammed Han vd. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Mukâtil, b. Süleyman. *Tefsir-i Mukatil Bin Süleyman*, 3 Cilt. Thk., Abdullah Mahmud Şihata, Beyrut: Dâru İhyâi'tTürâsi, 1423/2003.
- Mutçalı, Serdar. Arapça-Türkçe Sözlük, “Rasele” md. İstanbul: Dağarcık, 1995.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el- Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. 8 Cilt. Thk. Şeyh Halil Me'mûn Şeyhân, Beyrut: Dârü'l-Maârife, 1431/2010.
- Nesâî, Ebü Abdirrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesâî*, 3 Cilt. Çağrı Yayınları, İstanbul: 1413/1992.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Nesefî. *Medârikü't Tenzî'l-ve Hakâiku't-Te'vîl*, 10 Cilt. çev. Şerâfettin Şenaslans, İstanbul: Ravza Yayınları, 2007.
- Öge, Ali, “Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi” *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. C.13, S. 25 (2015): 27-61.
- Sâbûnî, Muhammed Ali Es- Sâbûnî. *Safvetü't Tefsir*, 10 Cilt. terc. Sadrettin Gümüş, Nedim Yılmaz, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1990.
- Sağman, Ali Rıza. “Kur'ân Mahiyeti- Başka Dile Çevrilmesi”, neşr. Dücâne Cündioğlu, *İslâmiyât Dergisi*, C. 1, S. 1 (1998): 99-124.

- Sarı, Mehmed Ali. “Med” md. *D.İ.A.*, 28. Cilt. 288-89, İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Seâlibî, Abdurrahman b. Muhammed. *el-Cevâhiru'l-Hisân*, 3 Cilt. thk. Adil Ahmet Abdülmevcût, Birinci Baskı, Beyrut: Dâru Ihyâi't-Türâsi'l- Arabî 1418/1997.
- Seyyid Ahmed, Abdülvâhid. “Kur’ân-ı Kerîm’de Okuma (Kıraât) Lafızları”, trc. Ali Akpınar, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 2, (1998): 119-235.
- Seyyid b. Kutb b. İbrâhîm b. Hüseyin eş-Şâzilî. *Fî Zilâl’il-Kur’ân*, 16 Cilt. çev., M. Emin Saraç, Bekir Karlığa ve İ. Hakkı Şengüler, İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1979.
- Sindî, Abdülkayyûm b. Abdülğafûr. *et-Teshîl fî Kavâidi't-Terfîl*, 3. bs. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 1427/2006.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Abdurrahman b. Kemâleddîn Ebû Bekr b. Muhammed el-Huzayrî. *ed-Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, 8 Cilt. Tahran: el-Mektebetü'l-İslamiyye, tsz.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ. *el-Camiu's-Sahih* Tirmizî, thk. Ahmed Muhammed Şakir. el- Mektebetü'l-İslâmiyye, tsz.
- Tuğral, Rahim. *Ana Hatlarıyla Kur’ân Tecvîdi*, İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları, 2009.
- Yahya Bin Sellam. *Tefsiri Yahya Bin Sellam*, 2 Cilt. thk. Hindî Şelbî, Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-İlmiyye, H.1425/2004.
- Yazır, M. Hamdî. *Hak Dini Kur’ân Dili*, 10 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım 1979.
- Zebîdî, Muhammed Murteza el-Huseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, 10 Cilt. Beyrût: Dâru Mektebeti'l-hayât, h. 1306/1889.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el Hârizmî. *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, 4 Cilt. çev., Muhammed Coşkun vd. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- . *Esâsu'l-Belâğa*, 1. bs., Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî el-Minhâcî ez-Zerkeşî eş-Şâfiî. *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân* thk., Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, h.1391/1972.

Zuhaylî, Vehbe. *Tefsîrü'l-Münîr*, 15 Cilt. terc. Hamdi Aslan, Ahmed Efe, vd, İstanbul: Bilimevi, 2003.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Gülsüm ÜNAL

Doğum Yeri ve Tarihi:

Eğitim Durumu

Lise: Gebze İmam Hatip Lisesi

Önlisans: Dokuz Eylül İlahiyat Meslek Yüksekokulu

Lisans: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Yüksek Lisans: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Tashîhi Huruf: Haseki Abdurrahman Gürses Eğitim
Merkezi

Katıldığı İlmî Çalışmalar: Lisansüstü Öğrencileri Kıraat Çalıştayı

Çalıştığı Kurumlar

2013-2014 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nda, Kırklareli Pınarhisar-Kurudere Köyü'nde, Kuran Kursu Öğreticisi olarak göreve başlamıştır. 2014-2019 yılları arasında İstanbul-Gaziosmanpaşa'da, görev yapmış, 2018 yılında eş zamanlı olarak İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nde Kıraat alanında Öğretim Görevlisi olarak çalışmıştır. Hâlen de Kocaeli-Gebze'de, Kur'ân Kursu Öğreticisi olarak görevine devam etmektedir.